

TÜRK SİYASAL SİSTEMİNDE SİYASAL PARTİLER VE KENTLEŞMENİN KUTUPLAŞMA SÜRECİNE ETKİLERİ

THE IMPACT OF POLITICAL PARTIES AND URBANISATION ON
THE PROCESS OF POLARISATION IN THE TURKISH POLITICAL
SYSTEM

Hakan ALTINTAŞ*

ÖZET

Batı demokrasileri, siyasi partilerin serbestçe örgütlenmesiyle faaliyetlerine imkan tanıdığı için, siyasi parti ve demokrasi kavramları batı medeniyetinin diğer ülkelere ihraç ettiği önemli bir gelişmedir. Batılılaşma süreciyle birlikte Türkiye'nin siyasi yapısında görülmeye başlayan siyasi partiler, batılı örneklerinden farklı işlevlere bürünmüşlerdir. Çünkü, demokrasi, siyasi parti gibi kavramlar Türkiye'de toplumun kendi dinamiklerinden değil de yukarıdan dayatmayla gelmiştir. Alt yapıları oluşturulmadan ithal edilen kurumlar, bu bağlamda siyasi partilerde olması gereken demokratik niteliklerle işlevlerinden başka hoşgörüsüz, çatışmacı tutumlar sergileyerek toplumsal-siyasal kutuplaşmayı ortaya çıkaran kurumlar olmuşlardır. Türkiye'nin siyasi sistemindeki kutuplaşma eğilimlerini önleyecek bir yönetim anlayışı ve bireysel değerlerle desteklenemediğinden kentlerde özellikle gecekondu halkının istemleri de demokratik kitle eylemleri haline dönüşmemekte, buna karşılık, protestolar Türkiye'deki tarihsel ve klasik kutuplaşma eksenleri üzerinde dışa vurulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Siyasal Sistem, Kutuplaşma, Siyasal Partiler, Kentleşme.

ABSTRACT

Since the western democracies allow political parties to be organized freely and give the opportunity for their activities, the concepts of political party and democracy are the two significant developments that are exported to other countries by western civilization. Political parties which have begun to be seen in political structure of Turkey with the process of westernization have different functions than the western ones. The reason is that concepts such as democracy, political parties, parliament are not the result of internal dynamics of Turkey itself, but are imposed from above. Therefore, the institutions borrowed without establishing their infrastructure turned out to be intolerant and disagreeable, and have brought out the tendency of socio-political polarization.

Keywords: Political System, Polarization, Political Parties, Urbanization

* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

Günlük yaşantımızda yaşadıklarımız ve bu yaşananların değerlendirilmesi, her bireyde bir etki-tepki süreci oluşturur ve bu süreç, içinde yaşanan toplumdaki sosyal etkiler ve kişilerin eğitim, kültür, zeka, ahlak ve benzeri bireysel özelliklerin birleşmesi sonucu ortaya çıkar. Bu tanım bireylerin sosyal çevre ile kurdukları ilişkiler ve bunun sonuçlarını kapsar. Kutuplaşmanın sebepleri bu tanıma yapılan sürecin etkisi, başka deyişle sorunların yapısını, sonuçları ise tepki mekanizmasını oluşturur. Toplum içindeki bireylerin tek tek veya grup olarak farklılaşmalarının boyutu, kutuplaşmanın oranını belirler. Bu çalışmada ülkemizde farklılaşmanın sebepleri, yani kutuplaşmayı oluşturan sorunları siyasal partiler ve kentleşme bağlamında incelenmiştir.

1982 Anayasası 68. maddesinde, aynen 1961 Anayasasında olduğu gibi, “siyasi partileri, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” olarak tanımlamıştır. Nitekim, siyasal partilerin siyasal sistem içindeki rolleri, Avrupa demokrasilerinde uzun bir süreden beri demokrasi kavramının “partitokrazi” kavramı ile aynı şeyi ifade eder biçimde algılanmasına neden olmaktadır. Türkiye, bu eğilimi imparatorluk döneminden beri (her ne kadar, amaçları, örgütlenme modelleri farklı olsa da) yaşayan, 1950’den beri de çok partili siyasal sistem içinde uygulamasını sürdüren bir ülke konumundadır. Üstelik demokratik siyasal sistemin diğer aktörleri olan ve kamuoyunun siyasal sistemle bağlantılarını kurma işlevini üstlenen sivil toplum örgütlerinin sistem içindeki konumlarının ve rollerinin diğer demokratik ülkelere oranla son derece yetersiz kalması, siyasal partilerin rollerini ve işlevlerini bir kat daha arttırmaktadır. Bu önemli konum ve işlevin bir karşılığı olması da doğaldır. Siyasal sistemin işleyişindeki hatta ekonomik, kültürel alandaki tüm eksikliklerin ve yanlışlıkların nedeni olarak toplumda “siyasal partiler” ve siyasal kadrolar ortaya çıkmaktadır. Toplum sıkıntıya sokan ve çözüm bekleyen, siyasal, ekonomik, toplumsal hatta uluslararası tüm sorunlara çözüm getirilememesinden dolayı siyasal partiler sorumlu tutulmakta ve bu sorumluluk olgusu, toplumun “demokratik siyasal sistemle olan ilişkisini, hatta demokratik siyasal sisteme bakış açısını da” etkilemektedir.

Siyasal Partiler, “halkın desteğini kazanmak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklar” (Özbudun, 1979: 4) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım birden çok partinin iktidara gelmek için mücadele ettiği bir ortamı ve siyasal partinin yapısı açısından kurumsallaşma ve devamlılığı içermektedir. Siyasal Partiler, belirli prensipler üzerinde anlaşılan bir topluluğun örgütlenmiş gücünü ve çoğulcu rejimin en önemli unsurunu meydana getirmektedirler. Çoğulculuk çeşitli toplum kesimlerinin kendi haklarını ve çıkarlarını, vakıf, dernek gibi belirli amaç ve

alanlarla sınırlı sivil toplum örgütleri şeklinde serbestçe örgütleyebilmesini ifade eder. Aynı anlayış kendisini, ülke yönetiminde söz sahibi olmak, iktidara gelmek veya iktidarı paylaşmak amacıyla kurulan siyasal partiler şeklinde de gösterebilir. Siyasal Parti kavramını, modern demokrasilerde kamuoyuna biçim veren geniş halk örgütlerini olduğu kadar, ilk çağ cumhuriyetlerini bölen hizipleri, Rönesans İtalyası'nda bir komutanın etrafında toplanan orduları, devrim meclisleri üyelerinin bir araya geldikleri lüpleri ve anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimleri hazırlayan komiteleri anlatmakta da kullanıyoruz (Duverger, 1993: 15).

Genel olarak bakıldığında, siyasal partilerin, devletle toplum, siyasetle gündelik hayat arasında bir köprü oluşturması gerektiği söylenebilir. Bu yaklaşımı daha derinleştirdiğimizde şunu görürüz: Devleti halkın istekleri doğrultusunda topluma hizmet eden bir yapı olarak işletmekten sorumlu olan, toplumun gündelik ihtiyaçlarını siyasal karar mekanizmalarına taşıyarak çözüm araması gereken, seçmenden iktidar vizesi almış ya da muhalefet görevini üstlenmiş siyasal partilerdir. Bu sorumluluklar, demokrasinin gerektiği gibi işleminde siyasal partilere anahtar bir rol verir. Siyasal partilerin, demokrasinin işlemindeki merkezi rollerinin gereklerini yerine getirebilmeleri için, geniş bir özgürlük alanına sahip olmaları gerekir. Kuruluş, örgütlenme, fikirlerini savunma ve yayma özgürlükleri ile parti içi demokrasi bu alanın başlıca unsurlarıdır. Siyasal partiler, toplumdaki farklı çıkarları birleştirerek temsil ederler. Bir toplumdaki tüm çıkar grupları ele alındığında, bunların tek bir merkezde toplanamayacak ölçüde çok ve çeşitli olduğu görülür. Bu çeşitlilik, bazı taleplerin birleştirilerek gruplandırılmasını ve belli başlı birkaç siyasal alternatifte indirgenmesini gerektirir. Bu da, siyasal partiler aracılığı ile yapılır. Demokratik sistemlerde, menfaatlerin birleştirilmesi alanında en önemli rolü oynayan yapılar, siyasal partilerdir. Siyasal partiler, seçim yoluyla iktidarı ele geçirmek amacını güden kuruluşlar olduklarına göre, genellikle tek bir sosyal menfaati temsil etmekle yetinmezler; çeşitli menfaat gruplarına hitap etmeye çalışırlar. Dolayısıyla, parti politikasının saptanması, bu grupların menfaat ve isteklerinin parti tarafından birleştirilip bağdaştırılmasını gerektirir. Böylece partiler, sayısız menfaatleri birkaç ana siyaset alternatifi haline getirerek siyasal temsili, yani halkın seçim yoluyla hükümet politikasını etkilemesini mümkün kılarlar (Özbudun, 1979: 93).

Siyasal partiler aynı zamanda benzer kanaatleri birbirleri ile kaynaştırıp, bireysel farkları azaltmak ve kişisel özellikleri törpülemek suretiyle, bu kanaatleri birkaç büyük manevi ailede toplarlar. Bu sentez faaliyeti, küçümsenmeyecek önemdedir, çünkü seçimler ve siyasal temsil, ancak bu sayede olabilir. Karmakarışık bir bireysel tutumlar yığını içerisinde bunlara imkan yoktur. Partiler böylece özel kanaatler yığınının ayrılmış bulunan kamuoyuna devamlı şekilde bilgi verir, yol gösterir ve onu

bir mecraya sokar (Duverger, 1993: 483-484). Bu bağlamda, siyasal partilerin diğer bir işlevi de halkın siyasete katılımını sağlamaktır. Partiler, faaliyetleri ile bireylere siyasal sistemin niteliği, unsurları, liderleri, uygulanan ve uygulanabilecek politikalar hakkında bilgi verirler. Bu bilgilenme, siyasal partiler aracılığı ile bir toplumsallaşma sürecinin içine girmek anlamına gelir. Bir siyasal partinin faaliyetine giren ve eylemlerine katılan birey, toplumsal, siyasal ve ekonomik olguları değerlendirmeye yarayan ölçütler kazanırken, çeşitli siyasal sorunlara kendi partisinin ideolojik perspektifinden bakmaya başlar. Bu sürece genellikle bireyin siyasal toplumsallaşması adı verilir. Siyasallaşan kitleler sistemin bir parçası haline gelirler. Kadrolaşır, bütünleşirler, bilinçlenirler ve inançları değişir. Öte yandan, diğer örgütlerin bağlarını koparır, özerkliklerini tahrip eder ve bireylerin değer yargılarını söküp atar. Totaliter sistemler bu süreçleri propaganda, eğitim ve zor kullanarak gerçekleştirirler. Demokratik sistemlerden ayrılan en önemli yönleri de budur. Bu fonksiyonlar, totaliter partilerde, geleceğin liderlerinin devşirileceği bir alan ve aile ile kilisenin sosyalleştirici etkilerine karşı koyacak bir etki olarak gençlik örgütlerine verilen önemi de izah eder (Linz, 1975: 52).

Siyasal partiler, çoğu zaman demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak vurgulanmaktadır. Gerçekten de siyasal partiler, halk çoğunluğuna dayanarak iktidara gelmeyi amaçladıkları oranda demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları olmuşlar ve demokrasinin bir siyasal rejim olarak ortaya çıkışı ile eş zamanlı olarak oluşmuşlardır. Demokratik toplum biçiminin en önemli özelliği toplumu oluşturan çeşitli grupların örgütlenebilmesine imkan tanımasıdır. Demokratik rejimlerdeki çok seslilik, yönetenlerin denetlenmesi, siyasi iktidarın gücünün sınırlandırılması ve toplumdaki siyasi dengenin kurulabilmesine en temel katkı, siyasal partiler aracılığı ile sağlanır. Batı demokrasileri, bu düşünce esasına göre siyasi partilerin serbestçe örgütlenmesine ve faaliyet göstermesine imkan tanıdığı için siyasal parti ve demokrasi kurumları batı medeniyetinin diğer ülkelere ihraç ettiği önemli bir gelişmedir.

Siyasal partilerin batıda çeşitli sebeplerle menfaatleri ve ilişkileri farklılık gösteren çeşitli grupların siyasi hayata etkin bir şekilde katılmalarını ve isteklerini siyasal alana aktarmalarını sağlayan aracı kurumlar şeklinde ortaya çıkması ve oluşması uzun yıllar almıştır. Siyasal partiler batılılaşma süreci ile birlikte diğer ülkelerin siyasal yapılarında yer almışlar ve hemen bütün ülkelerde fonksiyonları ve görünüşleri farklı olmakla birlikte siyasal sistemin vazgeçilmez kurumları haline gelmişlerdir. Batılı anlamda siyasal partiler, birçok ülkede demokratikleşme mücadelesinin hem ürünü hem de aracı olmuşlardır. Bugün partilerin varlığı, tek başına yeterli koşul olmasa da demokrasinin varlığının kanıtı olarak görülmektedir.

TÜRKİYE'DE SİYASAL PARTİLER

Türkiye'de batılılaşma, bir devlet politikası olarak Tanzimatla birlikte bütün ağırlığıyla ortaya çıktığı için, siyasal partilerin oluşumuna imkan sağlayan gelişmeler de XIX. y.y'nin ikinci yarısında meydana gelmiştir. İlk Meclis-i Mebusan partisiz bir meclisti. Sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin ortaya çıkması siyasi partilerin gelişimini de beraberinde uyardı. Türkiye'de siyasal partilerin aslında hiç de kısa sayılamayacak bir geçmişi var. Çok kısa süren ilk anayasalı monarşi denemesini (1876-1877) saymazsak, Türkiye'de ciddi anlamda siyasal partilerin ortaya çıkması, bundan 100 yıl önce, İkinci Meşrutiyet döneminde yaşandı. Birinci Meşrutiyet anayasasının 1908'de yeniden yürürlüğe konmasını izleyen anayasa değişikliklerini müteakip Osmanlı Devletinde hem siyasal hem de toplumsal-kültürel anlamda çoğulcu hayatın ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz. Bu dönemde siyaset sahnesinde başlıca muhalif dernekler ve partilerin sayılarının arttığı görülmektedir.

Türk siyasal partilerini oluşturan toplumsal-siyasal çerçevenin, batılı örnekler incelenirken rastladığımız çerçeveden daha farklı bir yapıda olduğunu görürüz. Türk siyasal partileri köken itibarı ile, daha çok modernleşme süreci içinde ortaya çıkmış kurumlar olarak değerlendirilmektedir. İlk siyasal örgüt ve derneklerin kurucularına baktığımızda genellikle batılılaşma süreci içinde kurulmuş ve modern eğitim kurumlarında yetişmiş kişiler olduklarını görürüz.

Siyasal partiler, birbirinden farklı görüşleri temsil ettikleri için birbirine rakip siyasal kurumlar olarak faaliyetlerini yürütürler. Siyaseti bir çatışma olarak değerlendiren görüşlere göre, siyasi hayat bir çıkar mücadelesidir ve bu mücadelenin en önemli aktörleri de siyasi partilerdir. Bu bağlamda siyasal parti kutuplaşması, demokratik bir rejimde söz konusu olmayan ve olmaması gereken bir durumdur. Çünkü demokratik değerler, çeşitlilik ve farklılık içinde bir arada yaşamayı gerektiren uzlaşmacı ve hoşgörücü unsurlara dayanır. Siyaseti uzlaşma ve paylaşma olarak düşünenler, çatışma ve savaştan (kutuplaşmadan) çok olaya bir yarış gözüyle bakmaktadırlar. Bu bakımdan, siyasi partilerin siyasal yaşama bakış açıları, siyasal sistemin gelişmesine veya bozulmasına yol açabilecek önemli bir etkidir. Partilerin toplumsal bütünlük veya çatışmaya katkılarını bu yaklaşımda aramak gerekir. Uzlaşmacı bir hayat felsefesini benimseyen siyasi partilerin amacı, farklılıkları çatıştırmak ya da yok etmek değil, bunları bir arada tutabilecek politikalar üretmeye yönelik olacaktır.

Bu bakış açısına göre, Türkiye'deki siyasi partilerin kendilerine demokratik bir mücadele tarzını esas almadıklarını söylemek yanlış yargıya kapıldığımızı gösteriyor olmasa gerektir. Bu düşüncenin köklerine indiğimizde görürüz ki, demokrasi, siyasi parti, toplu pazarlık, parlamento gibi kurumlar Türkiye'de toplumun kendi iç dinamiklerinden ve

arayışlarından değil de yukarıdan dayatma ile gelmiştir. Bu nedenle, alt yapıları oluşturmadan ithal edilen kurumlar, bu bağlamda siyasal partiler, yukarıda saydığımız asıl olan demokratik nitelikler ve işlevlerinden başka, hoşgörüsüz, toplumu birleştirmekten yana olmayan fonksiyonlar sergilerler. Bununla birlikte, son dönemlerde, siyasal partilerin ve aktörlerin adlarının çok sık olarak karıştığı yolsuzluk iddialarının ve özellikle siyasal partilerin örgütlenme ve işleyiş modellerinin bu toplumsal bakış açısını daha da bozduğu, Türk siyasal yaşamını, “siyasal anlamda, krizli, çözüm üretmekte zorlanan bir model” biçimine dönüştürdüğü bir gerçektir. İşte bu nedendir ki, Türkiye’deki siyasi partiler, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilip benimsenmekle beraber, demokratik hayata en büyük zararı da bunların verdiği düşünülerek etkinliklerine sık sık müdahalelerle son verilebilmektedir.

Siyasal istikrarsızlık kavramının Türkiye’nin gündeminde yerini sürekli koruyan kronikleşmiş bir görünüm arz etmesinin baş mimarı olarak siyasal partiler gösterilmektedir. Çok partili siyasal yaşama resmen geçiş yapılan 1946 yılı baz alınır, yarım asırda siyasal partiler sorun üretir nitelikleri ile süreç içerisindeki kesintilerin nedeni olmakla kalmayıp, sonuçlardan da en derin şekilde etkilenen kurumlar olmuşlardır. Bugün yaşanan sıkıntıların kökleri siyasal partilerin Türkiye’de ortaya çıkış sürecinden bağımsız olarak açıklanamaz; diğer bir deyişle, kurumsallaşmadaki sıkıntılar geçmişten günümüze daha yoğunlaşarak taşınan çatışmacı anlayışın uzantıları sorgulanmalıdır.

Diğer yandan Türkiye’deki siyasi partileri, toplumsal farklılıkları uzlaştıran, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan aracı kurumlar olmaktan çok, toplumsal kutuplaşmayı ve bölünmeyi artıran, toplumsal çatışma alanlarını su yüzüne çıkaran yegane kurumlar olarak nitelendirmek doğru bir yaklaşım olarak kabul edilemez. Siyasi partilerin içine oturduğu diğer faktörlerin ve çevresel unsurların bu bölünmeye gidişteki rolü gözardı edilmemelidir. Türk siyasal sisteminin yapısı ve işleyişi 1980’lerin sonunda, birçok Soğuk Savaş sonrası siyasal sistemin içine düştüğü sorunları yaşamaya başlamıştır.

Bugün Türkiye’de, siyasetin tıkanmasından söz edenler, siyasal partilerin, gündelik hayatla siyaset arasında bir köprü olma işlevini yerine getirememelerinin, toplumdaki değişime, taleplere cevap verememelerinin bu tıkanmada önemli bir rol oynadığını da büyük çoğunlukla kabul etmektedirler. Siyasal partilerin toplumla olan karşılıklı etkileşiminin arttırılması temel ihtiyaçlardan biri haline gelmiştir. Bu ihtiyacın karşılanabilmesi için, öncelikle, partilerin kendi programlarını ve siyaset yapma tarzlarını köklü biçimde elden geçirmeleri bir zorunluluktur. Ancak sorunun çözümü tek boyutlu değildir. Partilerle

geniş toplum kesimlerinin bağının güçlendirilmesi ve siyasal partilerin önünün açılması da aynı ölçüde zorunludur.

Sorulacak ilk soru mevzuatta siyasal partilerin kuruluşuna, faaliyetlerine, örgütlenmelerine getirilmiş kısıtlamalar olup olmadığı, varsa, bu kısıtlamaların toplumun sosyo-ekonomik gelişmesinin bugünkü evresinde bir anlam taşıyıp taşımadığı ve çağdaş demokratik normlara uygun olup olmadığıdır. İkinci soru da şudur: Partilerin önündeki tüm yasal engeller kalktığında, program ve zihniyet değişikliği gerçekleştiğinde, sınır uçlarının topladığı sinyaller beyine kadar ulaşabilecek midir; partilerin iç işleyişi gerekli iletişimi ve değişimi sağlayacak bir yapıda mıdır? Bugün yukarıdaki sorulara verilen cevaplar genellikle olumsuzdur. Ancak bugünkü yapının ve işleyişin yerine ne konacağı konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu görüş ayrılıkları, partileri tek tip bir yapıya zorlayan Siyasal Partiler Yasası'nın tümüyle ortadan kalkması gerektiğini savunmaktan, mevcut kısıtlamaları genişleterek, parti faaliyetlerinin daha etkin bir biçimde kontrol altına alınmasına kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu yelpaze içinde yolumuzu bulabilmek için Türk siyasal sisteminin temel yapısının betimlenmesi gerekmektedir.

DP Siyasal Kültür Mirası

Nasıl ki tek parti döneminde yapılan uygulamalar kendisinden sonra gelen partilerce benimsenip uygulanan bir kültür mirası olmuşsa, DP de Türk siyasal hayatını uzun yıllar yönlendiren, etkileri günümüze kadar uzanan bir kültür mirasını ardında bırakmıştır. Devlet ağırlıklı bir yönetim biçiminden toplum ağırlıklı bir siyasal sisteme geçiş süreci içinde, önemli bir dönüşüm noktası olan DP dönemi Türkiye'de demokratik rejimin biçimlenmesinde ve siyasal hayatın etrafında döndüğü temel eksenin değişmesinde çok önemli rol oynamıştır. DP'nin siyasal mirası diyebileceğimiz bu miras şunlardır :

1. Popülizm ve Patronaj sistemi, çok partili rejim içinde DP'nden sonra da diğer partilerin vazgeçemeyecekleri temel unsurlar olmuşlardır. 1961 sonrası AP, demokratik elitlere karşı daha başarılı politikalar izlerken, diğer yandan patronaj sistemine dayalı popülizmin takipçisi olmuştur. 1965 yılından sonra CHP de AP gibi kitle desteğine sahip olabilmek için popülist bir ideolojik ve toplumsal seferberliğe gitmek zorunda kalmıştır.

2. DP'nin başlattığı popülist yaklaşım içinde, merkez elit kültürü ile toplumsal kitle kültürü bir etkileşim süreci içine girmiş, merkez kültürü taşralaşırken kitle kültürü çağdaşlaşmaya başlamıştır. Günümüzde de hakim olan kültür, bu etkileşimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan “ilerici-gerici” eksenini etrafında odaklaşan ve kültürel inkılapçılıktan kaynaklanan ayırım yerine, günümüzde hakim olan sosyo-ekonomik eksenin uzantısı olarak ön plana geçmiştir. Patronaj ilişkilerine dayalı yönü

ile sivil toplum örgütlenmelerinin temelini atmıştır. Bir taraftan kendini toplumun üstünde gören bürokrasiyi toplum ile bütünleşmeye zorlarken, diğer taraftan da bürokrasinin partizanlaşmasına ve parsellenmesine yol açan süreci de başlatmıştır. DP'nin toplumun demokratikleşmesinde temel bir rolü olduğu yadsınamaz. Ancak CHP'ni devlet partisi olduğu için eleştiren DP, kendi iktidarı döneminde “partinin devleti” anlayışına yönelmiştir. Sonuç olarak olumlu ve olumsuz etkileri ile DP, Türk siyasal yaşamında halen izlerini görmekte olduğumuz popülist dönemin öncüsü olmuştur (Sunar, 1989: 2086).

1960 ve Sonrası

27 Mayıs hareketi sonucunda DP'nin iktidarı son buldu ve parti kapatıldı. Yöneticileri ve Meclis Kurulu üyeleri, Yüce Divan'a sevk edildiler. Böylece ülkede tek güçlü siyasal örgüt olarak CHP kalıyordu. Gerçi Osman Bölükbaşı'nın lideri bulunduğu CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) varsa da, bunun gücü çok sınırlı idi. Yönetime el koyan MBK (Milli Birlik Komitesi) yeni kurulan partileri incelemeyi geçirecek ancak icazet verdikleri partilerin faaliyete geçmesine izin veriyordu. 27 Mayıs sonrası Genelkurmay Başkanlığı yapan, fakat ordudaki büyük tasfiye sonrası emekliye sevk edilen Ragıp Gümüşpala, dolaylı ve dolaysız yollarla yaptığı temaslardan sonra AP (Adalet Partisi)'ni 11 Şubat 1961'de kurdu. AP, her fırsatta DP'nin devamı ve DP oylarının gerçek varisi olduğunu vurgulamıştır. Yeni anayasanın halk oylamasına sunulmasında da karşı tepkisini “hayırda hayır vardır” sloganıyla ortaya koymuştur. Kurucu meclis'in hazırladığı anayasa tasarısı 9 Temmuz'da halk oyuna sunulmuştur. Seçmenlerin % 83'ünün katıldığı referandumda tasarı % 39.6 hayır oyuna karşılık % 60.4 evet oyuyla benimsenmiştir. Yeni anayasa uyarınca ilk seçim 1961'de yapılmıştır. Seçim sonuçları aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 1: 1961 Seçim Sonuçları

Partiler	AP	CKMP	CHP	YTP	BAĞIMSIZ
Aldığı oy	3.527.435	1.415.390	3.727.792	1.391.934	81.732
Milletvekili	158	54	173	65	-
Aldığı oy	3.560.675	1.380.892	3.734.235	1.401.657	39.558
Senato	71	16	36	27	-

Kaynak: DİE İstatistikleri

1961 seçimleri sonucunda hiçbir parti gerekli çoğunluğu sağlayamamıştı. Bunun belli başlı iki nedeni vardı. Birincisi; DP'nin kapatılmasından sonra bu partinin yerini almaya çalışan çok sayıda siyasal partinin kurulması ve dolayısıyla oyların bölünmesidir (Sherwood, 1985: 209-210). İkincisi ise; çoğunluk sisteminin yerine getirilen nispi temsil esasına göre seçim yapıldığı için, hiçbir parti çoğunluk sağlayamamıştır. Getirilen nispi temsil sisteminin amacı hiçbir partinin mecliste ezici bir

çoğunluğa sahip olmamasını sağlamaya yönelikti. Fakat getirilen bu sistem 1961-1965 yılları arasında ülkenin koalisyon hükümetleri ile idare edilmesine ve siyasal istikrarsızlığa yol açmıştır. Bu süre zarfında dört ayrı koalisyon hükümeti kurulmuştur. 1961 Anayasasının kabulünden sonra 1965 seçimlerine kadar geçen süre, Türkiye'nin dahili siyasal hayatı, siyasi partilerle sosyal gruplar arasında meydana gelen anlaşmazlık ve darbe teşebbüsleri ile geçmiştir. Bu ortamda 10 Ekim 1965' de yeni seçimler yapılmıştır. Seçime katılma oranının % 71.3 olduğu seçim sonuçları aşağıdadır:

Tablo 2: 1965 Seçim Sonuçları

Partiler	AP	CKMP	CHP	YTP	TİP	BAĞIMSIZ
Aldığı oy	4.092.23	208.696	2.675.785	346.504	276.101	296.528
Milletvekili	240	11	134	19	14	1

Kaynak: DİE İstatistikleri.

1965 seçim sonuçları bize bazı gerçekleri göstermiştir. AP'nin birinci parti olarak çoğunluğu sağlamasının altında bazı nedenler yatmaktadır. Öncelikle halk AP'ni DP'nin uzantısı saymaktaydı. Bir başka neden ise, seçmenin 27 Mayıs eyleminden ve eylem sonrası yönetimden CHP'ni sorumlu tutması idi. 1965 seçimleri 1961 öncesi iki zıt kutbu oluşturan partilerin kutuplaşma eylemlerinin başka adlar ve olaylar altında bile devam ettiğini bize göstermiştir. Sağ kanat partileri eski DP oylarını toplayabilmek için MBK'ne ve 1961 Anayasasına saldırırken, CHP rejimi korumak amacıyla askerlere, sivil bir hükümetin de ülkeyi geçiş döneminde önemli bir sorun yaratmadan yönetebileceğini göstermeye çalışıyordu. Buna ek olarak halk ortak ve güçsüz hükümetlerden bıkmıştı. Bunu iyi değerlendiren AP, "güçlü hükümet" imgesini seçim sırasında başarıyla kullandı (Kongar, 1991: 167). 1969 seçimlerinde de AP, milletvekili sayısını 260'a çıkararak, seçimden birinci parti olarak çıkmıştır. Seçime katılma oranı % 65'in altında olmuş, verilen oyların % 46.5'ten fazlasını AP, %27.5'e yakını ise CHP toplamıştır (Tunçay, 1989: 1986). 1965'ten sonra yaşanan olumsuz gelişmeler, 1969 sonrası iyice ayyuka çıkmıştır. Bu yüzden 1971 yılında ordunun, bu sefer dolaylı olarak, rejime müdahalesi gelmiştir. Böylece Türkiye'de yaşanan ikinci demokrasi deneyimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

12 Mart Rejimi ve Siyasal Parti Kutuplaşması

1961-1965 Parlamentosu hiçbir problem doğurmadı, açıkça bu dönemde ılımlı bir plüralizm görülüyordu. Ne sistem karşıtı partiler, ne iki taraflı muhalifler, ne de çok yönlü kutuplaşmalar vardı. Sadece küçük ideolojik kutuplaşmalar vardı. 1961-1971 yılları arasındaki ideolojik kutuplaşma 1950-1960 döneminden çok farklıydı. Esasen 1960 sonrası

ideoloji gelişmesi açısından tam bir dönüm noktası olmuştu (Karpat, 1965: 313). Çok partili siyasi hayata geçtiğimizden bu yana Türkiye'nin sosyal yapısı hızla değişmiştir. Özellikle 1960'lı yıllar kentleşmenin, yaygın göçün, ekonomide ticarileşmenin ve sanayileşmenin iyice hızlandığı yıllardı. Toplumdaki bu hızlı hareketlilik, ister istemez siyasal partileri ve partilerin siyasetteki yaklaşımlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle, 1980 darbesinde de olduğu gibi, 1971 dolaylı müdahalesinin gerisinde de bu dönemin parti sistemi, parti seçkinleri arasındaki etkileşim yatmaktadır. AP, 1960'lı yıllarda desteğini büyük ölçüde iş çevresinden, tarımsal kesimden, köylülerden ve kentsel marjinal gruplardan almaktaydı. Hem farklı grupların çıkarlarını temsil bakımından, hem de dine ve dini duygulara ılımlı yaklaşımı bakımından DP'ni izlemekteydi. Ancak DP'den farklı olarak, askerler, bürokrasi ve aydınlardan oluşan seçkinlere karşı bir strateji izlemek yerine, bir yandan seçimlerdeki başarısını sürdürmek için DP'nin politikalarını izlerken, diğer yandan orduyu tarafsızlaştırmaya, bürokrasinin üst kademelerine sızmaya ve aydınların önemini azaltmaya çalıştı. Böylece AP, CHP'ni eski ortaklarından kısmen ayırmayı başardı. Diğer yandan CHP'nin 1950-1961 seçimleri sırasında elde etmiş olduğu az değişir görünen oy oranı, 1969 seçimlerinde köklü bir şekilde sarsılmıştır. Bu açıdan bakılınca bölge, sınıf, gelir kategorisi ve cins farkına bakmaksızın bu partinin donmuş bir oy blokuna sahip olacağı varsayımının geçersizliği ortaya çıkmıştır. Özellikle 1965 ve 1969 seçimlerindeki başarısızlıkları karşısında parti, politikalarını değiştirme ihtiyacını hissetmeye başladı. Türk toplumundaki değişim sınıflarının fonksiyonel olarak yavaş yavaş ayrılmaya başlaması, siyasette de sağ-sol yelpazesinin oluşması biçiminde kendisini göstermiştir. CHP'nin de bu yelpaze içindeki yerini alması gerekiyordu. CHP 1965 yılında kendisini "Orta'nın Solu" nda yer alan bir parti olarak ilan ettiğinde (Kili, 1976: 211-229), o güne kadar Türk siyasetindeki temel ayrılık olan, bir yandan "geleneksel grup", diğer yandan bunun karşıtı olan "ilerici grup" ayrımının yerinin "sağ" ve "sol" ayrımı almış oldu. CHP'nin pragmatik siyaset anlayışını belirleyen, sosyal demokrat bir parti görünümüne girmesi parti içinde eski bürokratik siyasetçilerle yeni radikal siyasetçiler arasında çatışmalara sebebiyet vermişti. Nihayet 1967 yılında bazı eski partililer partiden ayrılarak T. Fevzioğlu'nun başkanlığında daha merkezci ve Kemalist olan Güven Partisi'ni kurdular. Aynı sorunlarla uğraşan AP içinde bulunan hizipler sonunda AP'nden koparak küçük işadamlarını ve yerel çıkarları temsil eden DP (Demokratik Parti)'yi kurdular.

Bu iki büyük partiden kopuşların yeni küçük partilere dönüşmesinin yanı sıra, sağ kanatta 1970'li yıllarda daha güçlü partiler haline dönüşecek olan iki yeni radikal parti kurulmuştu. Bunlardan birisi 1960'da askeri diktatörlük taraftarı olan A. Türkeş ve emekli subaylar tarafından ele geçirilen aşırı milliyetçiliği savunan CKMP diğeri ise; İslamcı görüşleri

savunan MNP (Milli Nizam Partisi, daha sonra kapatılarak Milli Selamet Partisi adı altında yeniden kuruldu) idi. Ayrıca gene İslamcı görüşü savunan MP (Millet Partisi) vardı. Bu küçük partilerin o dönemde siyasette pek fazla önemleri yoktu ve 1973'e kadar AP ve CHP'nin temel aktörler olarak yer aldığı iki parti sistemine benzer bir sistem vardı. M. Landau'nun deyişiyle (Landau, 1979: 47) 1961-1971 döneminde ideoloji kutuplaşması radikal sağ ve radikal sol arasında gerçekleşmiştir. Özellikle solcu ideoloji 1960 ve sonrasında Türk toplumunun gündemini en fazla işgal eden ideoloji olmuştur. Bu durum Türkiye'nin siyasal hayatı bakımından da yeni bir olgudur (Samim, 1987: 147). Sol ideolojiyi savunan, 1965 seçimleri sonucunda parlamentoya 14 milletvekili sokan parti TİP (Türkiye İşçi Partisi)'dir (Özdemir, 1989: 221-223). Marksizm'e bağlı olduğunu belirten parti, çalışanlar ve emeklerinin karşılığı ile geçinen sınıfların temsilcileri olduğunu iddia etmiştir. Özellikle TİP'in kurulması, 1965 yılına kadar olan süreçte ideolojik kutuplaşmaya uygun bir durum oluşturmuştur (Karpaz, 1965: 313).

Siyasi partiler arasındaki kutuplaşma bir yandan AP-CHP arasında yaşanırken, diğer yanda ise MHP-TİP arasında daha şiddetli ve keskin bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır. 1965 seçimleri öncesi TİP, sağ ideoloji savunucuları tarafından komünistlik ve dinsizlik suçlamalarına maruz kalmıştır. Aydınlar arasında oldukça rağbet gören solcu ideolojinin 1962 sonrasında yayılma göstermesi sağcı ideoloji savunucularını rahatsız etmiştir. 1962 yılında kurulan Sosyalist Kültür Derneği sosyalizmi yaymayı amaçlıyordu. Solcu ideoloji sahipleri, muhafazakarlara, mukaddesatçı-milliyetçilere, yabancı sermaye ile işbirliği yapanlara ve liberallere karşı cephe alıp anti-Amerikancı yaklaşımı savunmuştur. Sağcılar Türkiye Komünizmle Mücadele Derneği'ni kurarak solculuğu Moskova ve Lenin'e bağlı komünizmi isteyen maskeli akım olarak nitelendirmiştir (Abadan, 1966: 111). Kutuplar iyice gerilmiştir. En son 1969 seçimlerinde, seçim sisteminde yapılan değişiklikler sonucu, küçük partiler parlamentoya girememişlerdir. Bu durum muhalefetin parlamento dışına itilmesine neden olmuştur. Bundan sonraki siyasi gerginlikler toplumsal kargaşayı daha da artırmıştır (Shaw ve Kural, 1983: 55-56). Boykotlar, gösteriler, işyeri işgalleri yaygınlaşmıştır. Muhalefet lideri bunları bir yerde arkalarken Demirel de: "Yürümekle sokaklar aşınmaz" biçiminde demokratik gelişme yolunda çok doğru olan bir yaklaşımı savunuyordu (Çavdar, 1989: 2092).

Parti kutuplaşmasının giderek keskinleşmesi bu dönemin ilk yarısında kurulan koalisyon hükümetlerini işlemez hale getirmiştir. Hiçbir parti, oy kaybetme kaygısıyla, ülkenin önemli sorunlarına çözüm getirmek amacıyla da olsa, diğer bir partiyle uzlaşmaya yanaşmıyordu. Bu dönemin önemli sorunlarından olan ve ordunun da 1971'de müdahalesini meşrulaştırmak için kullandığı siyasal şiddet ve terör eylemlerinin kontrol altına alınamamasının asıl sebebi, siyasal partilerin çözümler için bir araya

gelmeleri, hiçbir konuda uzlaşmaya yanaşmamalarıydı (Örs, 1990: 181). Aslında 1960'lı yıllar Türkiye de demokratik sürecin başarıyla işlemesi için gerekli bir çok koşulun gelişmiş olduğu yıllardı. 1961 Anayasası ile bireysel haklar ve özgürlükler büyük ölçüde genişletilmişti. Toplumda sosyal sınıflar fonksiyonel olarak ayrışmaya başlamış, çeşitli kesimlerin çıkarlarını temsil eden çok sayıda dernek kurulmuştu. Bireyler ile devlet arasındaki ilişkileri sağlayacak farklı çıkarları bir araya getirecek kurumların oluşması yarışmacı bir siyaset için uygun bir zemin oluşturmanın yanında, tam anlamıyla kurumsallaşmadığından asıl işlevleri yerine toplumsal bunalım ve kavgaların birer unsuru olmuşlardır. 1960 sonrasında, işçi haklarındaki gelişmelere paralel olarak gelişen, grev hakkının işçilere tanınması, siyasal hayatta hem sendikaların hem de grevlerin etkin birer araç durumuna gelmesine yol açmıştır. 1963-1970 yılları arasında grevler (aynı artış 1973-1976 yılları arasında da olmuştur) sayesinde işçilerin reel ücretleri artmıştır.

Ancak bu gelişmeler, işverenler tarafından sürekli bir biçimde sanayiye köstekleyen faktörler olarak nitelendirilmiştir. Sınıfsal çelişkiler giderek artmıştır. 1970'li yılların başında da ithal ikameci sanayileşmenin çelişkileri gündeme geldi. Bu politikanın başarısı sınıflararası farklılaşmayı hızlandırdı. Sanayileşme ve artan kentleşmeyle birlikte işçiler içinde marjinal olarak istihdam edilen bir alt grup büyümüştür. Böylece örgütlenmiş sendikalı işçiler ile ilk marjinal işçiler grubu arasında iktisadi farklılaşma da artmıştır. Toplumdaki bu ayrışmaları yansıtacak, farklı çıkarları temsil eden yeni siyasal partiler kurulmuş, büyük partiler de toplumdaki bu değişimi yansıtacak biçimde yeni ideolojiler geliştirmişlerdir.

Bürokrasinin eski önemi ve etkisi kısmen azalmış, tek parti döneminin “devlet seçkinleri” büyük erozyona uğramıştı. Fakat bu dönem beraberinde hem bir vaat hem de bir tehlikeyi barındırıyordu: “Vaat; ittifak içinde AP ve CHP’nden oluşan demokratik bir merkezin, geçmişteki bürokratik hakimiyete son verecek bir demokratik siyasal sistem kuracağı idi. Tehlike ise; eski bürokratik merkezin erozyona uğraması ve bölünmesi, iki partinin yeni bir siyasal merkez oluşturması durumunda seçkin kutuplaşmasının seçmen kitlesine yansması, geleneksel ayrılıkları tekrar harekete geçirmesi ve 1961’den beri gelişen daha uzlaşmacı demokratik süreci yok etmesiydi” (Örs, 1990: 181). Nitekim hem siyasal partilerin hem de seçmenin ideolojik kutuplaşması, parti sisteminin aşırı bölünmesi (Örs, 1990: 181) uzlaşmaya dayalı demokratik bir sürecin kurulmasını ve devamını imkansız hale getirmişti. Bunda iki büyük partinin, CHP ve AP’nin, seçmen desteklerini kaybetme korkusuyla uzlaşmaya yanaşmamalarının çok büyük etkisi olmuştur.

Sonuç olarak, 1961-1971 yılları arasında çok değişik fikirler ve gerilimlere rağmen siyasal altyapının geliştiği görülür. 1961 Anayasasının getirdiği ve güvenceye aldığı haklar ve özgürlükler sayesinde, siyasal fikir

yelpazesi gelişmiş, açık toplum olma süreci başlamıştır. Bu dönemde gelişen örgütlü toplum yapısı, 1968 sonrası kendisini siyasal şiddet ve terörün içinde bulmuştur. 1969 ve sonrasında gelişen parlamento dışı muhalefet kavramıyla yığınlardan oy alamayan ya da daha doğru bir deyişle yığınlarla diyalog kuramayan gruplar kendi programlarını uygulamak için bu kez daha köktenci yöntemler arıyorlardı. 1969 seçimleri bu grupların parlamenter demokrasiye yönelik umutlarının bütünüyle kırılmasına yol açtı. Diğer seçimlerden farklı olarak Türk parti sisteminde “yeniden gruplaşma” belirtisi olmuştur. Sağ ve sol görüşlü öğrencilerin sürekli çatışması, 1969-1970 döneminde şiddetin daha da tırmanması, dahası sol görüşlü öğrencilerin hükümet aleyhtarı gösterileri, 1971 Martında Türk ordusunu harekete geçirdi. Anarşist öğrenciler koğuşturuldu, tutuklandı veya öldürüldü. Normal anayasal düzene 1973 baharında ancak dönülebildi. Üniversitelerde sindirilen öğrenci hareketleri liselere sıçradı. Gitgide eğitim kurumları dışında kalan öğretmen dernekleriyle bunların sempatanlarını da içine aldı (Mardin, 1991: 254). TSK 1960 ihtilalinin üzerinden 11 yıl geçtikten sonra ikinci kez anayasal düzene müdahale etti. Ancak bu müdahale ilkinde olduğu kadar kararlı değildi. Kutuplaşmanın topluma yansımaları sonucu Askerler yönetimi doğrudan ele almak yerine, Cumhurbaşkanı, meclis ve senatoya muhtıra vermekle yetindiler (Hale, 1996: 160).

12 Mart Rejimi ve Sonrası

Ordu, 1960 müdahalesinden farklı olarak bu dönemde parlamenter ve anayasal yönetime ara vermeksizin partilerüstü bir hükümet kurarak amaçlarını gerçekleştirmek niyetinde idi. 19 Mart 1971’ de CHP milletvekili Nihat Erim yeni kabineyi kurmak için görevlendirildi (Muhtıra’ da belirtilen yansız hükümet kavramına uymak için önce kendi partisinden istifa etmişti). CHP, Erim hükümetini destekleme kararı alınca, ortanın solu akımının önderi ve partinin Genel Sekreteri olan Bülent Ecevit görevinden ayrıldı ve muhtıranın kendisinin ve arkadaşlarının savunduğu görüşlere karşı yapıldığını ileri sürdü. Ecevit, Silahlı Kuvvetlerin siyasete karışmasına şiddetle karşı çıkarken “muhtıra” ile hükümetten düşürülen Demirel, duruma sessizce boyun eğen bir tutum sergiliyordu. Bu durum CHP’nin tarihinde Silahlı Kuvvetler ile olan ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliği taşıyordu. Ecevit’ in görevden ayrılışı yeni bir yaklaşımın simgesiydi. “devletçi-seçkinci” yaklaşım, CHP içinde, yerini “halkçılığa” bırakıyordu. Bu nedenle ordunun siyasete karışması halk egemenliğine karşı bir saygısızlık olarak yorumlanmıştı. Ecevit ve arkadaşları “devletçi-seçkinci” yaklaşımı yadsıdıkları için, ordunun tepeden inmece davranışı ile işbirliği içine giremezlerdi.

Kısmi askeri yönetim süresince İslam’a dönüşten yana olan ve laikliğe saldıran gazeteler ve dergilerin yanı sıra radikal sol dergi ve gazeteler de

kapatıldı. Aşırı sağ ve sol görüşlü gruplar dağıtıldı. 1972 yılında radikal gerillacı solcu gruplarının önderleri ya asıldılar, ya da çatışmada öldürüldüler. Ancak radikal grupların etkileri, şiddet ve kaçırma olayları sürdü (Landau, 1979: 68-70). 11 ilde sıkıyönetim ilan edilerek bu durumun önüne geçilmeye çalışıldı. Ordunun amacı, 1960'ta olduğu gibi bir dizi sosyal ve ekonomik reformlarla gelişmeyi sağlamak ve siyasal düzensizliği ortadan kaldırmaktı. Fakat 1971-1973 dönemi (ara rejim) amaçlanan hedeflere ulaşmak bakımından başarılı olamamıştır. Öncelikle hedeflenen siyasi ve ekonomik reformlar gerçekleştirilemedi. Çünkü; ordu hemen bütün enerjisini ülke içi güvenliği sağlamak ve radikal güçleri (özellikle solu) bastırmak için kullandı. Bunda da başarı sağlayamadığı görüldü. 1974 yılında çıkarılan Af Kanunu ile solcu gruplar yeniden örgütlenmeye başladılar (Samim, 1987: 147).

Müdahale ile amaçlanan partilerarası çatışmaları azaltma hedefine de ulaşılmadı. Askerler ile sağ kanat arasında bir ittifak bulunmamakla beraber sağ kanatta yer alan militanlara karşı herhangi bir eylemin yapılmaması özellikle yeni kurulmuş sağ partilerin konumunu güçlendirdi. Bu dönemde müdahalenin etkisini yitirmesine neden olan bir diğer gelişme de ordu içinde yaşanan çatışmalardı. Ordu içinde batılı demokrasiyi savunan subaylar ile daha sağcı bir tutum içinde olan subaylar arasında çatışma yaşıyordu. Ortanın solu görüşünün öncüsü olan Ecevit 1972 yılında CHP Genel Başkanı oldu (Kili, 1975: 330-331). 12 Mart'ta kapatılan MNP yerine 1972 yılında Erbakan'ın öncülüğünde MSP kurularak radikal dinci kanat yeniden örgütlenmiş oldu (Toprak, 1989: 2104-2108). Kapatılan TİP'nin yerine eski Genel Başkan M. Ali Aybar'ın da milletvekili adayı olduğu TBP (Türkiye Birlik Partisi) kuruldu ve 1973 seçimlerine katıldı.

1973 Seçimleri ve Sonrası

1971 askeri müdahalesi ve 1971-1973 yılları arasındaki partilerüstü asker-sivil yönetimi siyasal sistemde olumlu gelişmeler sağlayamamıştı. İşte, bozuk olan bu siyasal ortamda 1973 seçimleri ve sonuçları Cumhuriyet için, sonu karanlıklarla dolu yeni gelişmelerin başlangıcı oldu. Seçime katılma oranının % 66.8 olarak gerçekleştiği seçimlerde AP askeri müdahale öncesi var olan oylarını artırmak için askerler tarafından düşürülmüş parti ve mağdur başbakan kozunu kullanmıştır. Böyle bir imajın birçok kapıyı açan “sihirli anahtar” niteliğini 1961'de bizzat kendi deneyimi ile görmüştü. Özellikle iktidarı döneminde yarattığı, ekonomik büyüme, yığınların hafızasından silinmemişti. AP'nin Genel Başkanı “Büyük Türkiye” özlemini içinde hisseden “barajlar kralı” Demirel'di. Ayrıca karşısındaki parti Türk toplumu için yabancı sayılabilecek bir yolu, “ortanın solu” nu izliyordu. CHP dağa taş “umudumuz Ecevit” sloganını kazırken AP de “Ortanın solu, Moskova'nın yolu” diyor, “Muhteşem Süleyman” sedaları ile meydanları dolduruyordu. CHP'sinin genel başkanı İsmet İnönü partisinden istifa ederek Ecevit'e karşı tutumunu ihdas etmişti. Mücadelenin diğer kanadını

temsil eden Kemal Satır ve arkadaşları partiden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi (daha sonra Güven Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını aldı) kurdular (Çavdar, 1989: 2035). Tefvik Çavdar'a göre, CHP tarihinde ilk defa halkla bu kadar yakın ilişkiler içine girmişti. Sonuçta, düzen değişikliği sloganı ile yola çıkan "Ak günlere" seçim bildirgesi kamuoyu tarafından büyük bir destekle karşılanmıştı.

Tablo 3: 1973 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranlar

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
CHP	3.570.583	33,30
AP	3.197.897	29,82
DP	1.275.502	11,89
MSP	1.265.771	11,80
CGP	564.343	5,26
MHP	362.208	3,38
BAĞIMSIZ	303.218	2,83
TBP	121.759	1,14
MP	62.377	0,58

Kaynak: DİE İstatistikleri

Tablo 3'de görüldüğü gibi hiçbir parti tek başına iktidar olamamıştı. Bu bölünmüş tablodan bir iktidar çıkarmak hayli zordu ve sonuçta da 3 ay hükümet kurulamadı. Partilerarası yaşanan kutuplaşmanın had safhaya varmasından dolayı sağ partilerden hiçbiri CHP ile ortak hükümet kurmak istemiyor ve sağ seçmen gözünde "Halk Partisini iktidara getiren parti" olmak istemiyordu. Çünkü, diğer partiler bunu çok etkili bir propaganda olarak aleyhte kullanabilecekti. Sağ partiler de hükümet kuramıyorlardı. Çünkü Demokratik Parti, bünyesinden kopup ayrıldığı AP iktidarında yer almak istemezken, AP de Demirel'in başbakan olmadığı hiçbir hükümete ortak olmayacaklarını açıklamıştı. Zaten Demirel seçim sonrasında; "Halk bize muhalefet görevi verdi" diyerek konumlarını belli etmişti. Bu tablo içinde ortada kalan tek alternatif hükümet formülü CHP ile MSP arasında kuruldu. Böylece 1973-1980 yılları arasında, kimi CHP kimi de AP liderliğinde çok sayıda kurulan koalisyon hükümetleri dönemi başlamış oluyordu. Fakat gerek partilerarası siyasi görüş farklılıkları, gerekse Türkiye'nin içinde bulunduğu yoğun ekonomik ve politik sorunlar, kurulan koalisyonların uzun ömürlü olmadan sona ermesine neden oldu.

Dönemin ilk koalisyonu olan CHP-MSP koalisyonu da yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü kısa bir süre sonra dağıldı. Ecevit hükümetten ayrılacağını açıklayarak erken seçim istedi. Özellikle Kıbrıs sorunu nedeniyle CHP'nin oyları çok yükselmişti. Böylece Ecevit'in erken seçim konusundaki ısrarlı önerisi, Kıbrıs başarısını kendi partisinin siyasal iktidarını

gerçekleştirmek için kullanmak istiyor şeklinde suçlanmasından ve bir süre sonra da CHP iktidarı korkusuyla sağcı partilerin bir araya gelmesinden başka sonuç doğurmadı. Ancak siyasi ortam hala karışıktı. Bir türlü kurulu ve istikrarlı bir düzen sağlanamıyordu. Bu arada işlemez duruma gelen ortak hükümet ve özellikle CHP, siyasal kargaşanın doğurduğu olumsuz toplumsal gelişmelerden de sorumlu tutulmaya başlanmıştır. Ecevit'in iktidardan ayrılacağını açıklaması sonucu Cumhurbaşkanı Kontenjan Senatörü Sadi İrmak'ı Başbakan olarak atadı. Hükümet güven oyu alamamasına rağmen siyasi ortam gereği başka seçenek olmadığından uzun bir süre iktidarda kaldı (Kongar, 1991: 199-200).

CHP'nin yükselen bu prestijden yararlanarak erken seçim istemesi ve bunu sağlayamaması üzerine hükümetten ayrılması, AP ve Demirel'e yeni iktidar oluşturma zamanının geldiğini gösterdi. Demokratik Parti'den 12 milletvekilinin AP'ne dönmesiyle AP-MSP-CGP ve MHP'den oluşan yeni koalisyon hükümeti kuruldu. Koalisyona, CHP'ne karşı konumlarının ne olduğunu gösteren bir isim de bulundu: MC (Milliyetçi Cephe). Böylece Türkiye'de açıkça cephe adını alan ilk hükümet kurulmuş oluyordu. Aslında DP'nin yapısını düşünecek olursak, bu cephenin daha o günlerde kurulduğunu ileri sürebiliriz. Hatta "Vatan Cephesi" hareketi de, tabandaki birleşmeyi sağlamaya yönelik böyle bir cepheleşme davranışının ilk adımı olarak kabul edilebilir. Kısaca, AP'in büyük sanayi ve ticaret burjuvazisi, DP'nin Anadolu eşrafı ve orta sınıf tüccarları ile MSP'nin İslamcı-ulusal burjuvazisini tek çatı altında topluyor ve bu çatının ideolojik temelini hazırlamayı da MHP'ne görev olarak veriyordu. Kuşkusuz böyle bir cepheleşme hareketi toplumu milliyetçi olan ve milliyetçi olmayan diye ikiye ayırabilecekti. AP, belki de o günlerde böyle bir ayrımı kendi çıkarlarını temsil ettiği toplum katları yönünden yararlı bulmaktaydı. Kongar; sağ partilerin bir cephe altında birleşmesinin temel nedenini CHP iktidarını engellemek şeklinde ifade ederek bu ortaklığı şöyle açıklamıştır: "Ancak bu ortaklık sağlam temellere dayanan bir ortaklık değildi. Çünkü, ortak hükümette yer alan partilerin seçmenleri aynı grup ve sınıflardan (milliyetçi-muhafazakar, kısmen liberal eğilimlere sahip büyük sanayi ve ticaret burjuvazisi, Anadolu eşrafı, orta sınıf tüccar ve köylüler) oluşuyordu. Bundan dolayı bu partilerin arasında kesin bir yarışma vardı. Soldan oy almaları söz konusu olmayacağına göre birbirlerinin oylarını almaya uğraşacaklardı. Bu ise, "MC" ortaklığının en zayıf tarafıydı. "MC Hükümeti", solun ciddi biçimde ilk kez iktidar seçeneği durumuna gelişine karşı, sağın verdiği cevaptı. Güçlenen sol karşısında gittikçe zayıflayan sağ, kendi arasındaki yöntem ve anlayış ayrılıklarını uzaklaştırarak ortak bir cephe ile iktidara el koymuştu. Fakat sağ partiler Türk toplumunun o günkü sınıflaşmış yapısı içinde yeni görüşler oluşturma imkanı olmadan iktidara geldiler. Eski gelenekçi-liberal cepheyi oluşturan sağ kanat partileri, 1970 Türkiye'sindeki yerlerini ve yurdun sorunlarını belirleyebilmiş değillerdi. Bu

nedenle gelecek sol ile birlikte sağın da biçimlenmesine terk olunacaktır” (Kongar, 1991: 200).

1975’ten 1977 Hazirana kadar başarılı bir muhalefet görevini yerine getiren CHP, cephe hükümetinin yanlış tutum ve davranışlarına karşı koymuştur. Tablo 4’de görüldüğü gibi oyların % 41.4’ünü alan ve 213 milletvekili çıkararak CHP tek başına iktidar olamamıştır.

Tablo 4: 1977 Yılı Genel Seçimlerinde Partilerin Aldıkları Oylar ve Oranlar

Parti Adı	Alınan Oy	Oranı
CHP	6.136.171	41,38
AP	5.468.202	36,88
MSP	1.269.918	8,56
MHP	951.544	6,42
BAĞIMSIZ	370.035	2,50
CGP	277.713	1,87
DP	274.484	1,85
TBP	58.540	0,39
TİP	20.565	0,14

Kaynak: DİE İstatistikleri

Asıl iktidar çekişmesi CHP ile AP arasında olduğu için her iki parti de birbirini ile koalisyon kurmaya yanaşmadı. Bu durum demokratik rejimin yeniden askıya alınmasına yol açtı. Ecevit, çeşitli temaslardan sonra azınlık hükümeti kurdu. Fakat meclisten güvenoyu alamadı. Daha sonra Demirel tarafından “İkinci MC hükümeti” kuruldu. Daha sonra bunu Ecevit hükümeti izledi. 1980 askeri müdahalesi öncesi kurulan son hükümet Demirel’ in azınlık hükümeti oldu.

1975-1978 yılları arasında ülkeyi yöneten iki MC Hükümeti, birçok ciddi siyasal ve anayasal konuda, önemli çatışmaları içeren koalisyonlardı. Kendi içlerinde çıkan problemleri çözemedikleri gibi kısa sürede bu problemleri ülkenin siyasal sürecine yansıtmışlardı. Bu durum bir yerde hükümetin ve bürokrasinin hayati işlevlerini yerine getirememesine sebep olurken, diğer yandan sivil halkın siyasal kurumlara güven ve saygısını aşındırmış ve dolayısıyla yönetimin meşruiyeti sorununu ortaya çıkararak 1970’lerin sonlarında hükümetin tamamen işlemez hale gelmesine yol açmıştır. İlk sağcı MC koalisyonu ile sağcı partilerin iktidara gelmesi ve devletten faydalanmaya başlamaları radikal sol ideolojiyle olan çekişmeyi artırmıştır. MHP’nin gençlik teşkilatı komandoları (Bozkurtlar) şiddet eylemlerine girmiştiler (Samim, 1987: 162-163). Olaylar karşılıklı olarak boy göstermeye kadar gidince yurdun çeşitli yerlerinde büyük gösteriler oluyordu. DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu)’nun örgütlediği ve diğer

sol grupların desteklediği İstanbul-Taksim'deki 1 Mayıs kutlamaları bir yönden solcu ideolojinin gücünü, diğer yönden de toplumun içinde bulunduğu bunalım ve kendinden olmayana karşı duyduğu kını göstermek bakımından önemli bir gösterge oluşturdu. Miting sonrası çıkan kanlı olaylar, içinde bulunulan vahim durumun bir göstergesiydi (Ahmad, 1985: 209-210).

Bu olaylardan sonra Türkiye'de sivil savaş görünümü alan çatışma ve olaylar artarak devam etmiştir. Radikal sağcı örgütlerde de tıpkı diğer gruplar gibi kendi içlerinde ayrılıyorlardı. Aşırı milliyetçi MHP'nin "Bozkurtlar"ı aşırı dinci MSP'nin "Akıncılar" adı verilen grupları vardı. MHP özellikle Kürtler ve Aleviler gibi etnik ve dini azınlıkların bulunduğu yerlerdeki Türkleri ve Sünni Müslümanları bu gruba karşı kışkırtıyorlardı. MHP çok hiyerarşik bir örgüttü ve Gençlik Teşkilatı, Ülkü Ocakları Derneği adı altında örgütlenmişti. DİSK'nun karşısına kendi ideolojisinin savunuculuğunu yapacak olan MİSK (Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu) ile polis içinde de POL-BİR adlı ülkücü bir dernek kurmuşlardı. Kamu kurumları içinde de öğretmenler ve işçiler arasında örgütlenmeye gittiler.

Toplumsal ve ideolojik kutuplaşmanın had safhaya ulaştığı bu yıllarda, MHP ortağı olduğu sağcı MC Hükümeti koalisyonu zamanında elde ettiği bakanlıklarda kendi militanlarını yetiştiriyordu. MHP böylece iktidarda güçlenip sempatizanlarına iş, eğitim ve para olanakları sağlayarak Ülkücülüğü bir meslek haline getirmiştir. Anti-Komünist ve dinci-ırkçı bir söylem kullanarak oylarını arttırmaya çalışmış, bunda da başarılı olmuştur. MHP; 1965 seçimlerinde % 2.2, 1969'da % 3, 1973'de % 3.4, 1977' de % 6.4 oy almıştır (DİE, Genel Seçimler). 10 yıllık bu gelişme trendi düşünülürse, partinin geldiği aşama hakkında bir fikir edinebiliriz. MHP' in en çok oy aldığı iller dinsel-etnik açıdan karışık olan illerdir. Bu seçimlerde MHP ideolojik kutuplaşmayı daha da artırmıştır. Bunun sonucu ise, kanlı şiddet olayları ve ölümler olmuştur. 1978 yılında Malatya, Sivas, Kahramanmaraş ve 1980'de Çorum'da meydana gelen, sivil şiddet ve katliam olaylarının MHP'nin dinsel ve etnik gerginliği kışkırtarak ortaya çıkarttığı iddia edilmiştir. Radikal sağda yer alan ikinci parti olan dinci MSP, toplumsal ve kültürel hayata İslam ilkeleri uyarınca bakan ve toplumun bu kurallar ışığı altında yeniden düzenlenmesini öngören bir partiydi. Ara rejim döneminde kapatılan MNP'nin (1972) yerine kurulmuştu (Toprak, 1989: 123). MSP ideolojisini "Milli Görüş" olarak adlandırıyordu. Bu görüşe göre; diğer sağcı ve solcu ideoloji partileri batı kaynaklı iken, Milli Görüş yerli ve tarihi bir ideolojydi (Toprak, 1989: 2106-2108). 1973'de % 11.8 oy alan MSP, 1977'de oylarını % 8.6'ya düşürdüyse de, üçüncü parti olarak üçlü sağcı MC hükümetinde ikinci büyük ortak olarak yer almayı başardı (Turhan, 1991: 192). MSP toplumsal kutuplaşmaya paralel olarak karşıt gruplar gibi örgütsel yapılanmaya giderek destek sağlamayı ve nüfuz kazanmayı hedeflemiştir. Kendi görüşlerini destekleyen yayın organları, cemiyetler, birlikler kurmuşlardır. Bunlar arasında özellikle yukarıda değindiğimiz "Akıncılar"

adlı gençlik örgütü, toplumsal kargaşa ve şiddete adı geçmesi açısından belirtilmeye değerdir (Toprak, 1989: 2108).

Partiler arasında yaşanan kutuplaşma eğilimlerinin artması ve onların kurduğu örgütler sayesinde kutuplaşma eğilimlerinin topluma yansımaları sonucu siyasal dünya “biz-onlar” ikileminde yürümeye başlamıştır. Siyasal çatışmalar 1970'lere geldiğimizde o kadar artmıştır ki, hükümetler işlemez hale gelmiştir. Ülkede bulunan kurumlar da bu kutuplaşmadan nasibini almıştır. Yukarıda değindiğimiz gibi, partilerin militan yetiştirme kamplarına dönen üniversiteler, bürokrasi ve bunların içinde en önemlisi polis teşkilatı da kendi aralarında bölünmüşlerdi. Siyasal şiddet ve terör her geçen gün artıyordu. Bunu önleyecek güvenlik güçleri de kendi içinde bölündüğü için şiddet ve terörün sağlıklı tahlili yapıp müdahale edilemediğinden önüne geçilemiyordu. Parlamento ve bürokrasinin tamamen tıkanıp işlevsizleşmesi ve özellikle siyasal şiddet ve terörün önüne geçilememesi, kitlelerin devlete ve sivil yönetime olan güven ve inançlarını sarsmıştı. Meşruiyeti tartışılır hale gelen sivil yönetime karşı 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler bir kez daha müdahalede bulunmuştur. 1923'de kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti rejimi üçüncü defa dışarıdan müdahale ile rayına oturtulmaya çalışılıyordu.

KUTUPLAŞMANIN ÖTEKİ UCU: KENTLEŞME

XVIII. yüzyılda, kentlerdeki büyük yığılmaların başlangıcından itibaren kentlerin toplum yaşamı üzerindeki etkileri konusundaki görüşlerde kutuplaşma olmuştur ve bugün de böyle devam etmektedir. Bazıları kentleri “uygarlaşmış bir erdem”, dinamizm ve kültürel yaratıcılık pınarı olarak gördü. Bu yazarlar için kentler, ekonomik ve kültürel gelişim olanaklarını arttırır ve rahat ve doyum veren bir varoluşu yaşama araçlarını sağlar. James Boswell sık sık Londra'nın erdemlerini övdü, bunları “bir müze, bir bahçe, sonsuz müzik kombinasyonları” ile karşılaştırdı (Byrd, 1978: 92). Diğerleri kenti saldırgan ve karşılıklı olarak güven vermeyen kalabalıklar, suç, şiddet ve ahlak bozukluğu ile dolu dumanlı bir cehennem olarak damgaladılar. XIX. ve XX. başlarında, kentler mantar gibi büyürken bu karşıt görüşler yeni ifade biçimleri buldular. Eleştirmenler saldırılan için kolay hedefler buldular, çünkü hızlı gelişen kent alanlarının çoğundaki kötü yaşam koşulları sıklıkla ürkütücüydü. Bir İngiliz romancısı ve toplum çözümlemecisi olan George Gissing, 1870'lerde hem Londra hem de Chicago'da kişisel olarak aşırı bir yoksulluk yaşadı. Onun kentin en yoksul bölgesi olan Londra'nın Doğusunun Sonu'na, ilişkin tanımlamaları korkunç bir manzara sunar. Gissing bölgeyi şöyle tanımlamaktaydı: “pis kokulu pazar sokakları, fabrikalar, ağaçlıklar, ambarlar, küçük meslekler ve sanatlar yerlerinin arı kovanı gibi olduğu dar sokaklar, kirli avlular, tehlikeli karanlıklara giden geçişlerin olduğu bir bölge; her yer en aşağılayıcı biçimde çalışıyor; fazla yüklenmiş vagonlarla gürültülü işlek caddeler, ağır işlerde çalışan halkın

gezdigi kaldırımlar, en çirkin biçimiyle yoksulluğu gösteren köşeler ve gizli delikler” (Coleman, 1973: 256). Bu zamanda, Amerikan kentlerindeki yoksulluk Avrupa’dakinden daha az dikkat çekti. Ancak, yüzyılın sonuna doğru reformcular New York, Boston, Chicago ve diğer büyük kentlerin büyük kısımlarının bakımsızlığını kınamaya başladılar. Batı Avrupa kentlerinde ise toplumsal ve coğrafi kutuplaşma artmaktadır. Bazı kentsel komşuluk birimlerinde ortaya çıkan yapısal zayıflama, kentsel toplum içindeki değişik gruplar arasında coğrafi ayrımcılık gibi istenmeyen bir sonuca yol açmaktadır. Bunun iki ana nedeni, Avrupa Birliği’nin düşük gelirli grupların göçüne uğraması ve ekonominin dönüşümünden kaynaklanan yapısal işsizliktir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1940’lı yılların ortasından itibaren Türkiye’de büyük dönüşümler anlamında toplumsal değişme olarak adlandırılabilir çok yönlü bir süreç yaşanmaya başlanmıştır.

Ülkemizdeki kentleşme olgusu toplumsal ve ekonomik yapıyı biçimlendiren temel öğelerden biridir. Yalnız, tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir. Siyasal partilerin olduğu kadar kentleşme olgusunun da varolan kutuplaşmayı arttığı söylenebilir. Çok partili hayata geçiş, sanayileşmenin başlaması ve dolayısıyla köylerden kentlere göçün yaşanması toplumsal değişmeyi hızlandırmıştır. Kentleşme ve kırsal alanlardan kente göçler 1970’lerde ivme kazananmış ve 1980’li yıllarda hızlanmış ve 1990’lı yılların ortasında zirveye çıkmıştır: 1980 yılında yüzde toplam nüfusun yüzde 45.5’i kentlerde yaşarken, bu oran 1985 yılında % 51.1, 1990 yılında % 56.3’e ve 2000 yılında %65.03’e yükselmiştir

Tablo5: Kentsel Nüfusun Büyümesi (1960-1990)

Kentsel Nüfus Yüzdesi (Yıllar)

Kent Büyüklükleri	1960	1980	1990
10.000 – 20.000	15.8	10.8	8.0
20.000 – 50.000	21,9	15.2	12.7
50.000 – 100.000	17.0	10.7	11.9
1000.000 - +	45.3	63.3	67.4

Kaynak: Keleş, 1996: 43

Öte yandan Türkiye’nin kentleşme süreci de oldukça hızlıdır. Tablo 5’den de görüldüğü gibi, kentli nüfus, 100.000’den kalabalık yerlere kaymaktadır. Son yapılan sayıma göre, 2000 yılında, nüfusun yarıdan fazlası milyonluk kentlerde yaşamaktadır. Bu genel sayısal bilgiler, kendi başlarına anlamlı olsalar bile, yaşanmakta olan nüfus hareketliliğini aktarmakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda net iç göç hareketlerinin Orta Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgesinden Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarına doğru iki trend izlemesi (DİE, 1996: 48) ve aynı zamanda da köylerden büyük kentlere doğru bir yöneliş olması konunun bir başka boyutu hakkında bilgi vermektedir. Ülkemizin içinde ve komşularında

varolan çatışmalar sonucu oluşan zorunlu iç göç ve mülteci hareketlerini de eklediğimizde nüfus hareketlerinin, biçim, toplumsal tabaka ve kültürel çeşitliliği biraz daha anlaşılır olmaktadır. Bu süreç içerisinde metropoliten kentler, kentsel dinamiklerindeki değişim süreçlerinin kentleşme ve kentleşme politikaları ile uyumuna ve eşgüdümüne bağlı olarak ortaya çıkan değişken kent morfolojisi ve sosyal ve fiziksel makro forma sahip yerleşmeler olarak ortaya çıktı.

1950'lerden sonra başlayan köyden kente göçün mekansal izdüşümü olarak, özellikle büyükşehirlerin fiziksel dokusuna dahil olan gecekondu ve kentleşme politikalarının kent gelişme dinamikleri ile örtüşmemesi nedeniyle oluşan çöküntü alanlarının yanı sıra, özellikle 1980'lerden sonra ortaya çıkan globalleşme kavramının ortaya koyduğu yeni bir kentsel doku formu ve sosyal yapı, kentsel sistemlerin süreksizliğini meydana getirmektedir. Kentlerin gelişmesinde etken iç dinamiklerin (sanayileşme) ve dış dinamiklerin (globalleşme) denge durumunda olmaması hali ile ortaya çıkan kentsel süreksizlik büyükşehirlerde farklı kimliklerin oluşmasına nedenidir. Algıladıklarımızın sınırlandırdığı yaşam biçimlerinin, algılanan mekan örüntüleri ile ilişkisinin yaşanılan kentsel alanlar içinde sosyal yapı-mekan ilişkisini ortaya koyması zorunludur. Değişen zaman, özellikle değişimin hızlı olduğu kentsel yerleşmelerde mekansal dönüşümün hızlanmasında etkindir. Çünkü zaman faktörü kentsel dinamiklerin rol oynadığı sosyal yapı üzerinde de bir etki unsurudur. Sosyal yapının değişimi kentlerin sosyal ve fiziksel morfolojisi üzerinde yeni değişkenler ortaya koymakta ve bu, kendi iç döngüsünü yaratan yeni kentsel sistem parçalarının -yeni gettoların- meydana gelmesine neden olmaktadır. Her üretim biçiminin yaratmış olduğu kendine özgü yerleşim dokuları ve buna bağlı olarak gelişen kent ve kentli tipi kentsel dönüşümün temelini oluşturmaktadır. Bu dönüşüm süreci içinde kentlerin yalnızca üretimle ilişkili olan fiziksel dokusu değil, kentsel yaşam ya da kent kültürü denilen kavramın tüm öğeleri de farklılaşarak yeni bir kentli tipi, davranış normları ve kentlilik bilincinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yalnızca Türkiye'deki değil, dünyadaki tüm kentler için bu sosyal dönüşüm süreci, dikkatle ele alınması gereken ve yeni kentli tipinin kentteki varolma nedenini ortaya koyan bir konudur. Sosyal dinamiklerin farklılaşmasına bağlı olarak çeşitlenen kentsel oluşumların, yani gecekondulaşma sürecini yaşayan alanların doğru bir biçimde tayin edilmesi kadar, fiziksel dokunun meydana getirdiği sosyal dönüşüm biçimlerinin de doğru olarak belirlenmesi, bu türden kentsel alanlarda yaşanan kutuplaşmanın analiz edilmesine olanak sağlayacaktır. Yarım yüzyıldır Türkiye'nin gündeminde olan gecekondu olgusu bu süre içinde, ülkenin toplumsal ekonomik, kültürel ve siyasal süreçler ile tam bir etkileşime girmiş, bir yandan bu süreçleri etkilerken, öte yandan kendisi de onlardan etkilenmiş, ama sonuç olarak bugünkü yapımızın temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. Gecekondulaşma sürecinin

doğal sonucu olan yeni kentli tanımının, tavrının ve davranış kalıplarının kent adına yarattığı sosyal çeşitlilik ve sosyal ilişkiler ağının kentin bütününe etkilemesi durumu yeni tanımlamaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu konu özelinde süreklilik taşıyan sosyal dönüşümü, toplumsal çözülme kavramı ile ilişkilendirmek mümkündür. Toplumsal çözülme, toplumdaki kurumsal mekanizmaların fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlayan bağ ve denetimlerin çözülmesi anlamına gelmektedir (Kongar, 1995: 283). Toplumsal çözülme meydana getiren faktörler:

- Birey ve/veya sosyal grupların topluma dahil oldukları bilincine varamamaları,
- Toplumda işbölümü ve sosyal farklılaşmanın gelişmemesi,
- Birey ve toplum çıkarlarının birbirine karşıt zannedilmesi,
- Geleneksel yapı ile modern yapı arasında denge ve uyumun kurulamaması olarak tanımlanabilir.

Toplumsal çözülme kapsamında ele alınabilecek olan ve sosyal dokudaki kutuplaşma olarak da ifade edilen segregasyon olgusu, İngiltere’de 1970’lerin sonunda, kalifiye işçi sınıfının yeni kentlere veya başka yerlere göçü ve gentrifikasyon sonucunda, yüksek yoğunluklu sınıfın yoğunluklu bölgeler oluşturması sonucunda ortaya çıkmıştır (Hamnett, 2001: 164). Segregasyon, çoğunlukla olumsuz olarak lanse edilen ve bölücü, anlayış ve hoşgörüyü önleyen, sosyal etkileşimi azaltan bir olgu olarak tanımlanır. Bütüncül olarak düşünüldüğünde segregasyon, aslında farklılıklar üzerine yapılan araştırmalarda kullanılan yardımcı bir metottur. Segregasyon olgusunun hem pozitif hem de negatif yönleri vardır. Tanımın pozitif yönü, grupların kendi sosyal birliklerini korumalarında rol oynamasıdır. Böylelikle kültürel değerler korunur, sosyal ağ genişler. Negatif yönü ise etkin grupların konumlandığı yerlerde ayrıcalıklı sosyal grup bölgelerinin oluşmasıdır. Farklı sosyal grupların segregasyonlarının davranış kalıplarına yansımalarını sosyo-ekonomik etkileşimin etkilenmesi ile daha iyi kavranabilir. Mekansal yakınlık aynı kentsel mekanı paylaşan farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip gruplar arasındaki sosyal etkileşim potansiyelini artırmaktadır. Bu konu ile ilgili hipotez: *“Kentsel alan içindeki grupların mekansal dağılımdaki farklılık dereceleri yükseldikçe birbirlerine göre sosyal kopma düzeyleri (segregasyon) o derece yüksek olur.”* yargısıdır. Jacob ve Toscano ise, yakınlık kavramını politik bütünleşme bakımından sorgulamışlardır: *“Coğrafi olarak birbirlerine yakın yaşayan sosyal gruplar, birbirleriyle daha bütünleşik ilişkiler kurarlar.”* Jacob ve Toscano’nun hipotezi bu görüşün, mekansal anlamda yakın ilişkilerde homojenite, etkileşim ve karşılıklı bilgi alışverişi gibi değerlerle ortaya çıktığı doğrultusundadır (Falah, 1997: 1665). Ülkemizdeki göç süreci, özellikle 1980’lerin ortasından günümüze kitle göçü ve zincirleme göç şeklinde oluşmuştur ve bu süreç içerisinde ortaya çıkan mekanizmalar ilişkilerin yüz

yüze olduğu, yöresel bağlara dayalı hemşehrilik ilişkilerinin oluşmasındaki bu ortama destek verecek nitelikte gelişmektedir. Enformel ilişki biçimi olarak hemşehrilik ilişkilerinin, hemşehri gruplaşmasının ve kimliğinin Batılı ülkelerde görülen sınıfsal ayrışmaya dayanan kimliklerden gösterdiği farklılık ve formel ilişki biçimi olarak hemşehrilik ilişkilerinin modern karmaşık toplumsal ilişkilerden çok farklılık gösteren yönü, söz konusu yeni yapı içersinde, hızlı toplumsal değişmeye özgü bir niteliği oluşturmaktadır.

Son yirmi yılda, arada kısmi canlanma dönemleri olsa da kentli kitle krizlerle boğuşmaktan kurtulamadı. 1994-1998 krizlerinden sonra, 2000 Kasımındaki mali ve 2001 Şubat ekonomik krizleri ortaya çıktı. IMF-Dünya Bankası programlarında ısrar edildikçe, ekonomi kötüye gitti, krizler birbirini izledi. Şubat'ta çan sesi daha sert ve sarsıcı oldu. Devalüasyon ilanımla TL bir gecede % 40 değer yitirdi, dolar bir milyon sınırını aştı, dış borç yüküne 30 milyar dolar daha eklendi, tüm kesimler bir anda % 40 oranında gelir kaybına uğradılar. Asgari ücret önce 100; sonra 84 dolar sınırına geriledi. Küçük ve orta boy işletmelerin iflası hız kazandı, sokağa atılan işçi sayısı arttı ve yoksulluk daha geniş kesimlere yayıldı. Toplumsal çözülüş hızlandı. Geleneklerin kalkması delindi, feodal dayanışma ve ailelerin kır bağlantısı tahrip oldu, sınıfsal kutuplaşma hız kazandı. Tarım ve hayvancılık çöktü, küçük üretim tahrip oldu. Kent küçük ve orta burjuvazisinin durumu sarsıldı, ellerindekini kaybetme süreci kısaldı. Bunun sonucunda kentler, kitlesel göçler karşısında bir anlamda yenik düşmüştür. Modernleştirici, absorbe edici diğer bir deyişle "kentleştirici" gücünü kaybetmiştir. Kentlere gelen göçmenler kent içinde yaşamalarına rağmen kırsal kültürlerini de burada yaşatmaya ve yeniden üretmeye özen göstermişlerdir. Bu göçmenler, kente kültüre karşı direnişlerinden dolayı kent içinde zaman zaman kültürel tezat yaşamaktadırlar. Bir yandan kentsel kültüre adapte olmaya çalışırken, diğer taraftan da ait oldukları kültürü kent şartları içinde de sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu da kent içinde bir kentli köylü çatışmasının yaşanmasına sebep olmakta ve bütünleşmemiş bir toplumsal yapıyı oluşturmaktadır. Bu niteliği, kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı olması karşısında, kentlere göçün, kentlerde yaratılan iş olanaklarıyla koşut gitmemesinden, kırsal yoksulluğun kentsel yoksulluğa dönüşmesinden doğmaktadır. İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin ve Antalya gibi kentlerde, gecekonduların, kent çevresini bir yoksulluk kuşağı gibi sarması, bu dengesizliğin bir belirtisidir. Kentsel nüfusun, Ankara'da % 72'sinin, İstanbul'da yarısının ve İzmir'de de bir o kadarının gecekondualarda yaşadığı, bütün ülkede 2 milyona yakın gecekondu kentsel nüfusun % 33'üne eşit olmak üzere 9 milyona yakın kişinin yaşadığı bilinmektedir (Keleş, 1994: 231).

Özellikle İstanbul'daki büyük gelir uçurumu mekansal eşitsizliğin de temelini oluşturmaktadır. Veriler İstanbul'da nüfusun en zengin % 10'unun kentte üretilen gelirin % 52'sine, geri kalanların % 48'le yetindiği, en yoksul % 20'nin ise bu gelir pastasının ancak % 6'sına sahip olduğu yönünde.

Kentte tüketilen gelirin % 37.1'ini ise rant gelirleri oluşturmakta (Sönmez, 1998: 21-51). Yapılan araştırmalar, İstanbul'daki iktisaden aktif nüfusun büyük bölümünün esnek istihdam bloğunda yoğunlaştığını göstermektedir, ki bu oran yakın gelecekte her türlü sosyal sigortadan yoksun bir kentli kitlenin habercisidir (Güvenç, 2000: 8). Tüm bu göstergeler İstanbul'un sosyal olarak patlamaya hazır bir kent olduğunu vurgulamakta. Mevcut ekonomik eşitsizlik ise kentsel mekana da yansımakta ve bir tarafta sterilize zengin gettolarıyla, diğer tarafta kurtarılmış bölgeleriyle (moda ismiyle varoş) "mekansal cemaatleşme" sürecini beraberinde getirmektedir. Gecekonduvardaki durumu sınıfsal çözümlerle de açıklayabilmek olanaklı değildir. Varoşlarda, yoksul mahallelerde belli bir öfkenin birikmesinin nedenlerine indiğimizde ileriye yönelik bir beklenti, umut yoksunluğu görülmektedir. Yoksul mahallelerde yaşayanlar kendilerini zengin kişilerle karşılaştırmıyor. Onlar, kendilerinden önce kente göç etmiş ve birikim yapmış olanlara bakıyor. Kendisi için böyle bir birikim ve sıçrama yapmanın artık mümkün olmadığını, kentlerde tırmanmanın kapılarının kapandığını, alt orta sınıfın bile yoksulluk sınırının altına düştüğünü görüyor. Böyle bir tablo, mutlaka her toplumda sonunda silahlı sokak çatışmalarına dönüşecek anlamına gelmiyor ama bu, uzun vadede çok derin yaraların, mutsuzlukların, ezikliklerin ortaya çıkmakta olduğunu sinyali veriyor. Bu tablonun Türkiye'de uzun vadede daha aşırı sağ siyasi yönelimlere yol açması, aşırı milliyetçi akımlara dönüşmesi ve bütün sistemi etkisi altına almasının çok muhtemel olduğu iddia edilmektedir. Siyasi açıdan devletin ağırlığı, 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980'de ikisi açık, 12 Mart 1971'deki ise dolaylı olan askeri müdahalelerden kaynaklanıyor. Bu durumda, kendiliğinden (spontane) büyüme ve gelişmesini gerçekleştiremeyen ve bu nedenle tepeden radikal çağdaşlaşma reformları yapmak zorunda kalan ülkelerde görülen, siyasi hayatın kutuplaşması ve zaman zaman toplumsal şiddet ve terörün ortaya çıkması sonucunda, ülkenin yönetilemez hale gelmesinin payı vardır.

Kentlere gelen göçmenler sosyal ve kültürel faaliyetlerin yanı sıra siyasi partiler ile etkileşime girerek, seçim zamanları milletvekili adayları ile temas kurarak kendi çıkarlarını korumak ve siyasi girdi yapabilmek için faaliyete geçtiler. Bireyler hemşehri dernekleri vasıtasıyla siyasal sistemden taleplerde bulunabilmekte, siyasal yaşama daha yoğun biçimde katılabilmektedirler. Hemşehriler bir dernek etrafında kümelendiklerinde önemli bir siyasal kaynak oluşturmaktadırlar. Bu kaynak dolayısıyla çeşitli istek, dilek, şikayet veya kısaca talebin siyasi otoritelerce ve mercilerce algılanabilecek biçimde ifadesi mümkün olmaktadır. Bir siyasi partiye destek verme karşılığında hemşehri dernekleri klientalistik bir ilişki zinciri içinde üyelerine bazı imkanlar sağlarlar (Narlı, Narı, 1999: 176-184). Örneğin, hemşehrilerine iş bulmak, kamu bankalarından ucuz şartlarda kredi temin etmek, yasa dışı inşa edilmiş binalara ruhsat ve tapu temin etmek ve imar planlarında değişiklik

yapılarak somut bir menfaat sağlamak. Bu çıkar mücadelesi siyasi partiler ile hemşehri dernekleri arasında sıkı ilişkilerin oluşmasına yol açmıştır. Bu ilişki ağı içerisinde oy verme davranışı belli partilere doğru yönlendirilmektedir. Hemşehri dernekleri üyelerinin çıkarlarını korumakta ve onların siyasi katılımında enstrümantal bir rol oynamakta ve kanallar açmaktadırlar. Dolayısıyla, demokratikleşmeye katkıda bulunmaktadırlar. Fakat patronaj ilişkisine dayalı bir ilişki ağı içinde siyasi iletişim sağlandığı için birey otonom hareket edememektedir. Ayrıca hemşehri dernekleri kentli yaşama uyum sağlayabilecek, modern siyasi örgütler yolu ile siyasi katkıda bulunabilecek, otonom bireyin ortaya çıkışını yarattıkları “kültürel getto” lar ile önlemektedirler (Narlı,Narı, 1999: 176-184). Yöresel, dini, mezhepsel bağlara dayanan dayanışma ilişkisi içinde kalan birey, kentteki diğer gruplar ile sınırlı bir iletişim kurabilmekte ve siyasi tercihini belirlerken seçenekleri daralmaktadır. Bu sınırlamalar kadınları ve gençleri daha fazla etkilemektedir. Bu da demokratik kültürün olgunlaşmasını negatif yönde etkilemektedir. 12-13 Mart 1995'te toplumsal bir çatışmaya dönüşen Gazi olaylarında dışlanmışlık duygusu sonucu, çevreyi düşman görme ve olağan siyasal kanalların etkili olamaması gibi bilgi eksikliklerinin rolü büyüktür. CNN TÜRK, *Söz Sizde* programı için “Kentsel Gerilim” konusunda 1274 katılımcı üzerinde Etüt Araştırma A.Ş. tarafından gerçekleştirilen anket çalışmasında. Katılımcılar, “Sizce büyük kentlerde hemşehrilik ve akrabalık esasına göre kümeleşerek yerleşmenin gerisinde ne gibi nedenler var ?” ve “Hemşehrilik kavramı, hayat tarzınız içinde ne kadar önem taşıyor?” sorularına verdikleri çapraz yanıtlar Tablo 6’de gösterilmiştir.

Tablo 6: Kentsel Gerilim

	Genel	%	Aileden sonra geliyor	Kendimi yaşadığım kentin ismiyle tanımlıyorum	Benim için vatandaşlık önde geliyor	Fikrim yok /Cevap yok / Bilmiyorum
Ekonomik güçsüzlük	294	23.08	35.25	19.00	21.97	25.45
Sosyal güçsüzlük	513	40.27	36.07	40.00	42.87	25.45
Aidiyet arayışı	177	13.89	9.02	17.50	13.66	14.55
Devletin toplumsal hizmet kuruluşlarını oluşturamaması	242	19.00	16.39	20.50	18.88	20.00
Fikrim yok / Cevap yok / Bilmiyorum	48	3.77	3.28	3.00	2.61	14.55
Toplam	1274	100	122	200	842	110

Kaynak: Kentsel Gerilim, <http://www.anket-online.com/raporlar/49.htm> [Erişim: 4.04.2003].

Gecekondu bölgelerinin kendi içindeki sınıfsal farklılaşmalarının gelişmiş olması, doğrudan bu bölgelerden kaynaklanan sorunların ve bu sorunların dışavurumunda kullanılan yöntemlerin klasik “sınıf çatışması” kavramları çerçevesinde çözümlenmesine pek olanak tanımamaktadır (Kongar, 2000: 577). Esas sorun, kentlerimize enformel kanallarla yerleşmiş olan grupların kentle eklenme istekleri karşısında kentsel kurumların yetersizliği ve kentteki kaynakların kıtlığı nedeniyle kutuplaşma sürecinin artmasıdır. Çünkü, bu mekanizma, kimi zaman mafya, kimi zaman da dinci, etnik ya da radikal sol grupların öncülüğünde işlemektedir. Gecekonducularda yükselen haneler kültürü yani tüm değerler sistemi ile birlikte, günlük yaşam alışkanlıklarının da siyaset ile birlikte, toplumsal ekonomik yaşamın öteki alanlarını da tümüyle etki altına almaktadır. Bu çerçevede çalışan kesimlerin ve diğer ezilen grupların kendilerini yeniden üretmesinde temel ölçek olan yerel ölçeye nasıl yaklaşılması gerektiği konusu stratejik bir öneme sahiptir. Günlük yaşam sadece sıradan insanların iktidar karşısında çoğunlukla küçük ölçekli direnişlerini de kapsar. İnsanlar iktidarın stratejileri karşısında taktikler geliştirerek direnirler (Scott, 1990; de Certeau, 1984). Bu tür direnişlerin önemli potansiyelleri taşımasına rağmen, radikal dönüşümlere yol açmasını beklemek iyimserliktir. Ancak söz konusu yapılanmaları dikkate almadan büyük ölçekli projelerin radikal dönüşümler yaratmasını beklemekte aynı ölçüde iyimserlik olacaktır.

SONUÇ

Bütün toplumlarda paylaşma iktidarla doğrudan ilgilidir, çünkü kim iktidarda ise, üretimden kimin ne pay alacağına da o karar verir. İmparatorluk dönemlerinde gerek iktidarın belirlediği “paylaşma” ilkelerinin yarattığı memnuniyetsizlik ve sorunlar gerekse bunların ön plana çıkardığı iktidar kavgası, genellikle savaşlar ve isyanlar yoluyla kanlı bir biçimde çözüldü. Endüstri toplumlarında, insan haklarının da gelişmesiyle bu sorunlar “demokratik”, yani barışçı yöntemlerle de çözülmeye başlandı. Türkiye yüz yılı aşkın bir süreden beri demokratik yaşama geçiş yolunda çaba sarf etmektedir. Cumhuriyetle birlikte tek parti ve elit gözetiminde otoriter bir demokrasi uygulanmıştır. Türkiye “demokrasi” ile “çok partili dönemde” tanışınca, hemen paylaşma sorunları da gündeme geldi ve halk, iktidarını kendi yandaşlarına daha fazla pay vermek için kullanan Demokrat Parti ile, muhalefetteki CHP’nin “adil paylaşma” yani “özgürlük” istekleri arasında bölündü ve hatta “parçalandı”. Bu dönemde halk köylerde kahvehaneler ve mezarlıklarını bile birbirinden ayırmıştı. 1950’lerde sistem tek partiden çok partili bir hale dönüşmüştür. Sivil-asker bürokrasinin gözetimindeki bir yapıdan halk kesimiyle esnaf ve ticaret erbabının katıldığı ve daha etkin olduğu bir yapıya geçilmiştir. Bu dönüşüme karşı asker ve sivil bürokrasi hoşnutsuzluğunu ve tepkisini değişik tarzlarda göstermiştir. Bu

“kutuplaşma” Türkiye’yi 27 Mayıs 1960 müdahalesine götürdü. Bu müdahale ile siyasi alanı dengeleyecek bürokratik kurumların devreye girdiği görülmektedir. Bu dönüşüm ve demokratik gelişim toplumsal gelişme ve karmaşıklaşmayla birlikte bürokrasinin oligarşik yapısının kırılmasıyla gerçekleşmiştir denilebilir. Diğer taraftan, özel sektörün gelişimi ile elitlerin bir kesiminin bu alana kayması ve devlet elitine karşı farklı bir elit türün ortaya çıkması bu değişimi mümkün kılmıştır. Artık blok bir elit grubu yoktur. Bu süreçte sivil-asker bürokrasi arasındaki ittifak da kırılmıştır. Hükümet fonksiyonlarının, departmanlarının farklılığı ve aralarındaki sürtüşmeler ile bürokratların yükselebilmek için birbirleriyle rekabetleri ve siyasilere ihtiyaç duymaları da demokrasi yönünden gelişmelerini teşvik etmektedir. 1970’li yıllarla birlikte sol-sağ çatışması gündeme geldi. Ordunun içine de sızdığı anlaşılan bu kutuplaşma da 12 Mart 1971 müdahalesini getirdi. Daha sonra, sağ-sol kavgasına ek olarak mezhep çatışmaları gündeme getirildi. 1980 öncesi Kahramanmaraş ve Çorum olaylarında mezhep ayrımları körüklendi ve yaratılan “Alevi-Sünni” kutuplaşması ile insanlar bu kez inanç çizgisinde birbirine saldırdı. Bu “ikili kutuplaşma” da 12 Eylül 1980 müdahalesini getirdi. 1980’den sonra hem milliyetçilik çizgisinde bir kutuplaşma “Türk-Kürt ayrımcılığı” olarak, hem de siyaset ve inanç çizgisindeki bir kutuplaşma, “şeriatçılar-laikler” olarak gündeme getirildi.

Türkiye’de demokratik siyasal kültürün tam anlamıyla oturmadığını görüyoruz. Türkiye’deki çıkar gruplarının yalnız kendilerini “ulusal çıkar” olarak görmeleri nedeniyle, çatışan çıkarların bağdaştırılmasını gerektiren çağdaş anlamda demokratik bir rejimin tesisi de güçleşmiştir. Siyasal partiler toplumdaki farklı çıkarları temsil eden örgütler olmak yerine düşünceleri temsil eden örgütler olmuşlardır. Bu yüzden siyasal arenada farklı çıkarların çatışması değil, düşüncelerin çatışması görülmüştür. Tahmin edilebileceği gibi düşüncelerin bağdaştırılması, çıkarların bağdaştırılmasından çok daha güç bir iştir. Türk siyasal kültüründe demokrasiden beklenen, ülke yararına en iyiyi bulmak olunca, partilerarası uzlaşma sağlanması son derece güç bir iş haline gelmiştir. Demokrasinin temelinde çıkarların bağdaştırılması yattığı halde Türkiye’de “çıkarcılık” kavramı da küçültücü anlamda kullanılmıştır. Her parti memleketi kurtarmaya çalışmak amacını gütmüştür. Halk bazında dahi kahvehanelerde ve aile toplantılarında “bu memleketin hali ne olacak” sorusu ile sohbetler başlar olmuştur. Bu durum sonucu olarak, Türkiye’de demokrasi seçkinlerin kendi aralarında yaptıkları kavgaya dönüşmüştür. Bir tarafta seçkinler yahut seçkin grupları vardır. Bu kişiler memleket için neyin en iyi olduğuna karar verirler. Öbür tarafta da bireyler vardır ki, bunlara halk denir. Türk siyasal sisteminin merkezi yapısında bu özellikler birleşince, seçkinler en iyinin ne olduğuna karar verecekler, sonra halka bunu anlatacaklardır. Halk da memleket yararına en iyinin ne olduğunu öğrenip, bu en iyiyi kendilerine söyleyenlere oy vereceklerdir. Vermezler ise halkı

eğitmek gerekecektir. Bu yüzden Türkiye’de demokrasinin son tahlilde bir eğitim sorunu olduğu ileri sürülmüştür.

Siyasi hedef, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin var olduğu Türkiye’de, Atatürk’ün çağdaş uygarlık hedeflerine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesini, demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesini, demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesini sağlamak olmalıdır. Ekonomik hedef ise, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısını yerleştirerek, Türk sanayinin ve hizmet kesiminin rekabet gücünü arttırarak, uluslararası ekonomik sisteme entegre olmasını, burada belirgin ve kalıcı bir yer edinmesini sağlamaktır. Bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için, bir yandan siyasal partilerin faaliyetlerinde daha özgür olmalarını, daha geniş biçimde teşkilatlanmalarını sağlayacak düzenlemeler üzerinde durulurken, bir yandan da, parti merkezlerinin teşkilatlar üzerindeki mutlak hakimiyetini, aday belirleme konusundaki yetkilerini sınırlandıracak önlemler düşünülmelidir. Çünkü, siyasal partilerin kuruluş, işleyiş ve teşkilatlanma biçimleri, Türkiye’deki siyasal sistemi belirleyen temel etkenlerden biri durumundadır. Kuşkusuz alınacak önlemler, partilerimizin daha etkin ve demokratik bir yapıya kavuşmalarını kendi başlarına sağlayamazlar. Sonuçta bu, bir siyasal kültür ve zihniyet meselesidir. Ama parti faaliyetlerini kısıtlayıcı özellikler taşıyan bugünkü yapıda köklü bir değişim mutlaka gerçekleştirilmelidir. Bu değişim, siyasal tıkanıklığı aşma tartışmaları yapılırken, bu tıkanıklığı aşmaya girişen partilerin ortak iradesiyle sağlanmalıdır. İşte o zaman, siyaset alanında zihniyet değişikliğinin başlaması için büyük bir adım atılmış olacak ve bu adım Türkiye’de siyaset kültürünün gelecekteki gelişimi için önemli bir referans noktası oluşturacaktır.

Kentleşme, kendisi toplumsal ve ekonomik değişmelerin bir sonucu olmasına karşın, Türkiye’nin gelecekteki siyasal ve toplumsal yapısını biçimlendirecek olaylardan biridir. Kentleşme, kentsel olanakların büyük nüfus kesimlerinin yararına sunulması sonucunu doğuracak bir olanak ve hizmetleri daha da yetersizleştirme sürecini belirlemektedir. Ayrıca kentleşme, ülkenin çeşitli bölgelerinde de, bu bölgelerin toplumsal ve ekonomik gelişme düzeylerine göre değişik görünümler kazanmaktadır. Bu değişik görünümlerin temel niteliği, bölgeler arası dengesizlikleri pekiştirmektedir. Bölgeler arası dengesizliğin artması ile birlikte, büyük kentlerde, kaynaklar ile gereksinimler arasında görülen uyumsuzluk kutuplaşma süreci içerisinde gittikçe büyümektedir. Kaynakların dağılımı yönünden planlı etkinlikler yapılmazsa ve gerekli önlemler alınmazsa, yakın bir gelecekte, büyük kentlerdeki yaşam olanakları dayanılmaz bir nitelik kazanacak ve bölgeler arası dengesizlikler, bütün toplumu sarsacak bir

düzeğe erişecektir. İster belli önlemler alınsın, isterse alınmasın, Türkiye'nin yakın gelecekteki yazgısı, kentlerde çizilecektir. Kentleşmeyi etkilemek ve denetim altına almak ve böylece kutuplaşmayı önleme konusunda yapılacak bütün çabalar, olsa olsa büyük patlamaları önler, fakat kentlerin etkisini hiçbir biçimde azaltamaz. Kentlerimiz, gelecekteki Türk toplumunun anahtar noktalarıdır.

Gecekondu bölgelerinde yapılan bir “kentsel kutuplaşma” araştırması, şu gerçeği bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir: “Kentın çevresindeki kent hukuku dışında oluşan yeni yerleşme alanlarında yaşayanlar, kentle eklemlenme, meşrulaşma, yaşadıkları alanların yaşam kalitesini yükseltme ve hatta gündelik yaşamlarını sürdürebilme ile ilgili taleplerini ya gizil mekanizmalarla ya da gösterilerle ve hatta kitlesel eylemlerle talep etme yoluna başvurmuşlardır” (Erder, 1997: 15). Erder'in “gizil mekanizmalar dediği mekanizmalar, akrabalık ve hemşehrilik ilişkilerine ek olarak geliştirilen, iş yaşamındaki amirlerinden ve patronlarından destek alma ve yerel siyaset ile bütünleşmedir. Kentleşen, ekonomik ve siyasi liberalleşme sürecinde demokratikleşen Türkiye'de siyasi kutuplaşma ve de yöresel kimlikleri temsil eden ve büyük ölçüde gelenekselliği kent ortamında yeniden yaşatmayı amaçlayan ve klientalismi sürdüren örgütlemeler bireyleri cemaat toplumlarına ve “gelenek, din, mezhepsel” bağlardan örülü gettolara kapatarak, bireyin otonom birey olmasını ve demokratik kültürü özümsemesini engellemektedir.

Kentsel kutuplaşmayı önleyebilmenin tek yolu yerel yönetim reformunun gerçekleştirilmesidir. Şimdilerde tek parti hükümetinin böyle bir atılımı gerçekleştireceği yönündeki vaatlerinin uygulamaya geçirilmesi olmazsa olmaz bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin (1966) *Anayasa ve Siyasal Bilim Açısından 1965 Seçimlerinin Tablili*, A.Ü.SBF Yayınları, Yay. No: 202-184, Ankara.
- AHMAD, Feroz (1985) *Military Intervention and the Crisis in Turkey*, Hüseyin Ramazanoğlu (der.) *The World Capitalist System* içinde, Paradigm Print, London : 209-210.
- BYRD, Max (1978) *London Transformed: Images of the city in the eighteenth century*, Routledge & Kegan Paul, New Haven and London.
- COLEMAN, B. I., Der. (1973) *The Idea of the City in Nineteenth-Century Britain*, Routledge & Kegan Paul, London.
- ÇAVDAR, Tefik (1989) *Siyasal Partiler: Adalet Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:8, İletişim Yay., İstanbul.

- DE CERTEAU, M., (1984) *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, Berkeley, California.
- DİE (1996) *İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Yayın No: 2466 Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara.
- DİE (2000) *T. C. Milletvekili Seçimleri*, http://www.tbmm.gov.tr/develop/oma/secimler.genel_secimler, [Erişim: 04.05. 2003].
- DUVERGER, Maurice (1993) *Siyasi Partiler*, (Çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınları, 4. bs., İstanbul.
- ERDER, Sema (1997) *Kentsel Gerilim*, Um:Ag Vakfı Yayınları, Ankara.
- FALAH, George (1997) Ethnic Perceptual Differences of Housing and Neighbourhood Quality in Mixed Arab-Jewish Cities in Israel, *Environment and Planning A*, volume 29:1663–1674.
- GÜVENÇ, M., (2000) İstanbul'da İşyeri-Statü Temelinde Segregasyon; 1990 Sayımı Üzerinde İlişkisel Çözümler, *TESEV Kent Yoksulluğu Semineri*, İstanbul.
- HALE, William (1996) *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, İstanbul.
- HAMNETT, C., (2001) *Social Segregation and Social Polarization*, Handbook of Urban Studies, Sage Pub., London.
- KARPAT, Kemal (1965) *İdeology in Turkey After The Revolution 1960: Nationalism and Socialism*, Sosyal Yay., İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (1994) *Yerinden Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (1996) *Kentleşme Politikası*, (3. bası), İmge Yayınevi, Ankara.
- Kentsel Gerilim (2003) <http://www.anket-online.com/raporlar/49.htm>, [Erişim: 04.04. 2003].
- KİLİ, Suna (1976) *1960-1975 Dönemi CHP'nde Gelişmeler, Siyasal Bilimler Açısından Bir İnceleme*, B.Ü. Yay., İstanbul.
- KONGAR, Emre (1991) *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, Emre (1995) *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KONGAR, Emre (2000) *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- LANDAU, J. M. (1979) *Türkiye' de Sağ ve Sol Akımlar*, (Çev. Erdinç Baykal), Turhan Kitabevi, Ankara.

- LINZ, Juan (1975) *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, (Çev. Ergun Özbudun), Siyasal İlimler Türk Derneği Yay., Ankara.
- MARDİN, Şerif (1991) *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- NARLI Nilufer ve YAŞAR Narı (1999) Türkiye’de Hemşeri Derneklerinin Siyasete Katılması ve Demokratikleşme Sürecine Etkileri: Bursa Örneği, *Yeni Türkiye*, Yıl 5, Sayı 29, Eylül/Ekim, Cilt I: 176-184.
- ÖRS, Birsen (1990) *Türkiye’de Askeri Müdahaleler Bir Açıklama Modeli*, İ.Ü. (Doktora Tezi), İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergün (1979) *Siyasal Partiler*, AÜHF Yayınları, 3. bs., Ankara.
- ÖZDEMİR, Hikmet (1989) *Siyasal Tarih: 1960-1980*, Cem Yayınları, İstanbul.
- SAMİM, Ahmed (1987) *The Left in Turkey in Transition, New Perspectives*, Oxford University Press, Oxford.
- SCOTT, J. (1990) *Domination and the Art of Resistance*, Yale University Press, New Haven.
- SHERWOOD, W. B. (1985) The Rise of Justice in Turkey, Hüseyin Ramazanoğlu (der.) *The World Capitalist System içinde*, Paradigm Print, London: 209-210.
- SHAW, Stanford J., ve EZEL Kural (1983) *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E. Yay., İstanbul.
- SUNAR, İlkay (1989) Siyasal Partiler: DP ve Popülizm, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt. 8, İletişim Yay., İstanbul.
- SÖNMEZ, Mustafa (1998) *Bölgesel Eşitsizlik*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- TOPRAK, Binnaz (1989) Siyasal Partiler: MSP, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yay., İstanbul.
- TUNÇAY, Mete (1989) Siyasal Hayat: Siyasal Miras, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.7, İletişim Yay., İstanbul.
- TURHAN, Mehmet (1991) *Siyasal Elitler*, Gündoğan Yayınları, Ankara.